

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра Історії України

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: «Інформаційно-пропагандистська діяльність УПА у 1942-1955
роках»

Виконав: студент IV курсу

групи ІС-41

денної форми навчання

спеціальності 032 «історія та археологія»

Берест Ростислав

Керівник: к.і.н., доцент

Журавльов Денис Володимирович

Рецензент

PhD, викладач кафедри

історії України

Ховтура А. С.

Харків - 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА.....	11
1.1. Поняття інформаційно-пропагандистської діяльності та її значення у збройній боротьбі ОУН-УПА	11
1.2. Нормативно-правове забезпечення інформаційно-пропагандистської діяльності УПА.....	17
1.3. Організаційна структура та кадрове забезпечення інформаційно-пропагандистської служби УПА	23
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА	30
2.1. Друковані видання та листівки як основні засоби інформаційно-пропагандистської роботи.....	30
2.2. Радіомовлення та усна агітація повстанців	35
2.3. Використання символіки та атрибутики ОУН-УПА у пропагандистській роботі	39
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА.....	46
3.1. Відгуки у радянській та еміграційній пресі на діяльність УПА	46
3.2. Вплив інформаційно-пропагандистської роботи на морально-психологічний стан населення.....	51
3.3. Оцінка ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності УПА в контексті збройної боротьби.....	60
Висновки до третього розділу	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота присвячена комплексному дослідженню інформаційно-пропагандистської діяльності УПА у 1942-1955 роках. У роботі досліджено теоретичні засади пропагандистської діяльності, проаналізовано нормативно-правову базу та організаційну структуру пропагандистської служби УПА. Детально розглянуто систему підготовки кадрів, матеріально-технічне забезпечення та методологію пропагандистської роботи.

Значну увагу приділено аналізу форм та методів пропагандистської діяльності. Досліджено систему підпільних друкарень, механізми розповсюдження друкованих матеріалів, організацію радіомовлення та усної агітації. Розкрито особливості використання національної символіки та атрибутики у пропагандистській роботі.

На основі архівних документів проаналізовано висвітлення діяльності УПА у радянській та еміграційній пресі, досліджено вплив пропагандистської роботи на морально-психологічний стан різних соціальних груп населення. Особливу увагу приділено оцінці ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності в контексті збройної боротьби.

Дослідження підтверджує, що створена УПА система пропаганди була ефективним інструментом ідеологічного впливу та забезпечувала масову підтримку визвольного руху навіть в умовах жорстких репресій. Результати цієї діяльності мали довготривалий вплив на формування національної свідомості українського народу.

SUMMARY

The thesis is dedicated to a comprehensive study of the UPA's information and propaganda activities in 1942-1955. The paper examines the theoretical foundations of propaganda activities, analyzes the legal framework and organizational structure of the UPA propaganda service. The system of personnel training, material and technical support, and methodology of propaganda work are examined in detail.

Considerable attention is paid to the analysis of forms and methods of propaganda activities. The system of underground printing houses, mechanisms for distributing printed materials, organization of radio broadcasting, and oral agitation are investigated. The peculiarities of using national symbols and attributes in propaganda work are revealed.

Based on archival documents, the coverage of UPA activities in Soviet and emigration press is analyzed, and the impact of propaganda work on the moral and psychological state of different social groups is investigated. Special attention is paid to evaluating the effectiveness of information and propaganda activities in the context of armed struggle.

The research confirms that the propaganda system created by the UPA was an effective tool of ideological influence and ensured mass support for the liberation movement even under conditions of severe repression. The results of these activities had a long-term impact on the formation of national consciousness of the Ukrainian people. The experience of this activity remains relevant for understanding the mechanisms of information confrontation and national liberation struggle.

ВСТУП

Актуальність теми. Інформаційно-пропагандистська діяльність Української Повстанської Армії (УПА) у 1942-1955 роках становить важливу сторінку української історії, яка потребує ґрунтовного наукового дослідження та переосмислення. Актуальність теми зумовлена низкою важливих чинників, що мають як теоретичне, так і практичне значення для сучасної історичної науки та суспільно-політичного життя України¹.

В умовах сучасних інформаційних війн та гібридних конфліктів досвід ведення інформаційної боротьби УПА набуває особливого значення для розуміння механізмів впливу на громадську думку та мобілізації суспільства. Вивчення методів та засобів пропагандистської діяльності УПА дозволяє краще зрозуміти роль інформаційного фактору у національно-визвольній боротьбі українського народу середини ХХ століття та його вплив на формування національної свідомості. Дослідження інформаційно-пропагандистської діяльності УПА сприяє розкриттю маловідомих аспектів функціонування підпільної мережі та її взаємодії з місцевим населенням. Аналіз ефективності пропагандистської роботи УПА дає можливість оцінити вплив інформаційної складової на загальний перебіг визвольної боротьби та її результати².

Вивчення досвіду створення та функціонування пропагандистського апарату УПА має важливе значення для розуміння особливостей організації інформаційної роботи в умовах підпілля. Дослідження даної теми дозволяє простежити еволюцію форм та методів пропагандистської діяльності УПА в різні періоди її існування, що відображає адаптивність організації до змінних умов боротьби³. Вивчення змісту пропагандистських матеріалів УПА дає можливість краще зрозуміти ідеологічні засади та програмні цілі визвольного руху, його

¹ Виноградов С. Інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН (б) і УПА серед населення окупованої території України. Київські історичні студії. 2019. № 1 (8). С. 67-73.

² Малюга В. М. Антинімецька інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН і УПА серед населення окупованої України (1941–1944 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 20.00.00. Київ, 2006. 220 с.

³ Калантаєвська Г. П. Історія публіцистики : навч. посіб. Суми, 2018. 256 с.

стратегічні та тактичні завдання. Дослідження реакції радянської влади на пропагандистську діяльність УПА розкриває механізми протидії повстанській агітації та методи ведення контрпропаганди.

Особливої актуальності набуває вивчення даної теми для розуміння ролі інформаційно-пропагандистської діяльності у формуванні історичної пам'яті про визвольну боротьбу. В контексті сучасних викликів, дослідження досвіду УПА в інформаційній сфері є важливим для розробки ефективних стратегій протидії ворожій пропаганді та захисту національних інтересів України.

Об'єктом дослідження є український визвольний рух 1940-х – 1950-х років.

Предметом дослідження є система інформаційно-пропагандистської діяльності УПА, її форми, методи та засоби реалізації.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1942 по 1955 роки. Нижня межа пов'язана з початком формування УПА та її пропагандистського апарату, 1942 рік є першим роком для діяльності УПА, після чого саме в цей період формується організація як військово-політичної сили. У цей час починається її активна боротьба за незалежність України, а також створюється інформаційно-пропагандистський апарат. Верхня межа пов'язана із завершенням активної фази збройної боротьби та згортанням масштабної пропагандистської діяльності. Саме 1955 рік позначає завершення активного етапу боротьби УПА. У цьому самому ж 1955 році Микита Хрущов оголошує амністію для учасників націоналістичного підпілля, які були заарештовані та репресовані, що формально завершує епоху організованої збройної боротьби УПА. Це символічно ставить межу між активною інформаційною роботою УПА та її подальшим впливом через збереження пам'яті в еміграційних колах.

Територіальні межі дослідження охоплюють регіони діяльності УПА на території сучасної України, зокрема Волинську, Рівненську, Львівську, Тернопільську, Івано-Франківську та частково Закарпатську області.

Історіографічний огляд літератури засвідчує, що проблематика інформаційно-пропагандистської діяльності УПА потребує подальшого комплексного наукового дослідження. Історіографію проблеми можна умовно поділити на кілька груп. Дослідження представників української діаспори, зокрема фундаментальні праці Петра Мірчука "Українська Повстанська Армія 1942-1952", Лева Шанковського "Українська армія в боротьбі за державність", Миколи Лебеда "УПА. Українська повстанська армія", містять цінний фактологічний матеріал та первинний аналіз пропагандистської діяльності УПА.

Сучасна українська історіографія представлена ґрунтовними дослідженнями Володимира В'ятровича ("Український визвольний рух: нариси історії"⁴, "УПА: історія нескорених"⁵), Івана Патриляка ("Встань і борись! Слухай і вір...": українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939-1960 рр.)⁶), Юрія Киричука ("Український національний рух 40-50-х років XX століття: ідеологія та практика")⁷, Олександри Стасюк ("Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941-1964 рр.)")⁸. Важливий внесок у дослідження інформаційної діяльності УПА зробили також Галина Стародубець ("Українське повстанське запілля")⁹, Микола Посівнич ("Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929-1939 роках")¹⁰, Руслан Забілий ("Нариси історії куреня УПА 'Скажені'")¹¹. Ці дослідження не тільки відповідають аналізу пропагандистських заходів УПА, але й допомагають оцінити їхню ефективність у контексті визвольного руху. Також заслуговують до уваги збірки спогадів

⁴ В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв (1920–1950 рр.). Український визвольний рух. 2006. № 7. С. 155-207.

⁵ В'ятрович В. та ін. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.

⁶ Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.

⁷ Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років XX століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.

⁸ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2006. 384 с.

⁹ Стародубець Г. Повстанське запілля в умовах „Великої блокади”. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Історичні науки. 2009. № 12. С. 217-223.

¹⁰ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929-1939 роках. Львів, 2010. 368 с.

¹¹ Забілий Р. Нарис історії куреня "Скажені". Український визвольний рух. 2003. № 1. С. 125-143.

учасників визвольної боротьби, які надають персоналізований погляд на діяльність УПА, зокрема у сфері пропаганди.

Джерельна база дослідження включає в себе широке коло доступних матеріалів, які дозволяють всебічно дослідити інформаційно-пропагандистську діяльність Української Повстанської Армії (УПА) у 1942–1955 роках. Важливими джерелами є перевидані мемуари учасників визвольного руху та сучасні наукові дослідження, також, мемуари Петра Мірчука «Українська Повстанська Армія 1942–1952»¹² та Лева Шанковського «Українська армія в боротьбі за державність»¹³ надають фактичний матеріал і первинний аналіз діяльності УПА в інформаційно-пропагандистській сфері. Публікації підпільної преси, такі як «Ідея і Чин», «Повстанець» та інші видання, створені пропагандистськими відділами УПА, дозволили простежити зміст, стилістику й тематику, які використовувалися для впливу на місцеве населення та підтримки бойового духу. Ці матеріали широко доступні завдяки шифруванню на платформах, таких як «Електронний архів українського визвольного руху», та можуть бути використані для глибокого аналізу пропагандистської діяльності.

Серед джерел слід зазначити усні свідчення, які були зібрані в межах документування історичної пам'яті, таких як «Усна історія визвольної боротьби». Ці записи дають змогу дослідити, як пропаганда сприймалася її безпосередніми учасниками та населенням. В свою чергу, перевидані підпільні документи та сучасні публікації забезпечують детальне вивчення та доповнення цілісної картини взаємодії УПА з громадськістю через пропагандистську діяльність і забезпечують багатогранний підхід до аналізу теми.

Метою дослідження є комплексний аналіз системи інформаційно-пропагандистської діяльності УПА, визначення її ролі та значення у національно-визвольній боротьбі українського народу 1942-1955 років.

¹² Мірчук П. Українська повстанська армія: 1942-1952. Мюнхен: Cicero, 1953. 319 с.

¹³ Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. 317 с.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. дослідити теоретичні засади та нормативно-правову базу пропагандистської діяльності УПА;
2. проаналізувати організаційну структуру та кадрове забезпечення інформаційно-пропагандистської служби;
3. охарактеризувати основні форми та методи пропагандистської роботи;
4. визначити роль друкованих видань та інших засобів пропаганди;
5. дослідити особливості радіомовлення та усної агітації;
6. проаналізувати використання символіки та атрибутики у пропагандистській роботі;
7. оцінити ефективність інформаційно-пропагандистської діяльності УПА.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності, системності та всебічності. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що дозволяє розглядати інформаційно-пропагандистську діяльність УПА як складне суспільно-політичне явище.

У роботі використано такі **методи дослідження**: історико-генетичний (для вивчення еволюції форм і методів пропагандистської роботи), історико-порівняльний (для зіставлення різних аспектів пропагандистської діяльності), статистичний (для аналізу кількісних показників пропагандистської роботи), контент-аналіз (для дослідження змісту пропагандистських матеріалів).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз інформаційно-пропагандистської діяльності УПА як цілісної системи; введено до наукового обігу нові архівні документи; розкрито особливості організації та проведення пропагандистської роботи в різних регіонах; визначено ефективність різних форм і методів пропагандистської діяльності.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить ____ сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА

1.1. Поняття інформаційно-пропагандистської діяльності та її значення у збройній боротьбі ОУН-УПА

У контексті діяльності ОУН-УПА інформаційно-пропагандистська діяльність являла собою цілеспрямований комплекс заходів з поширення ідеологічних засад українського національно-визвольного руху та формування суспільної думки серед населення. Ця діяльність охоплювала широкий спектр методів та інструментів впливу на свідомість різних соціальних груп, від селянства до міської інтелігенції. Основною метою було донесення ідей незалежності України та мобілізація населення для підтримки збройної боротьби. Організація пропагандистської роботи УПА базувалась на чіткому розумінні того, що успішна національно-визвольна боротьба неможлива без масової підтримки населення. У структурі УПА були створені спеціальні відділи пропаганди, які координували всю інформаційну роботу повстанського руху. Ці підрозділи займалися підготовкою агітаційних матеріалів, організацією підпільних друкарень та навчанням пропагандистів.

Теоретичною основою пропагандистської діяльності УПА стали праці ідеологів українського націоналізму, зокрема Дмитра Донцова та Степана Бандери. В їхніх роботах були сформульовані основні принципи національно-визвольної боротьби та методи ідеологічного впливу на маси. Пропагандисти УПА творчо розвивали ці ідеї, адаптуючи їх до конкретних умов боротьби.¹⁴

Інформаційно-пропагандистська діяльність УПА мала системний характер і охоплювала всі території, де діяли повстанські загони. Особлива увага приділялася роботі з сільським населенням, яке становило соціальну базу повстанського руху. Пропагандисти проводили бесіди, організовували читання підпільної літератури, роз'яснювали цілі та завдання визвольної боротьби.

¹⁴ Малюга В. М. Антинімецька інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН і УПА серед населення окупованої України (1941–1944 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 20.00.00. Київ, 2006. 220 с.

Значну роль у пропагандистській роботі відігравали друковані видання УПА. Підпільні друкарні випускали газети, журнали, листівки та брошури, які поширювалися серед населення. Видання містили інформацію про діяльність УПА, аналіз політичної ситуації, заклики до підтримки визвольної боротьби. Особлива увага приділялася висвітленню злочинів окупаційної влади проти українського народу. У роботі пропагандистських відділів УПА активно використовувалися методи контрпропаганди. Повстанці викривали неправдиву інформацію радянської пропаганди, спростовували звинувачення у колабораціонізмі та злочинах проти мирного населення. Важливим напрямком була робота з розкладання морального духу ворожих військових підрозділів.

Ефективність пропагандистської роботи УПА підтверджувалася масовою підтримкою населення та значною кількістю добровольців, які вступали до лав повстанської армії. Населення забезпечувало повстанців продовольством, надавало розвідувальну інформацію, переховувало поранених бійців. Це свідчило про успішність інформаційно-пропагандистської діяльності.

Особливістю пропагандистської роботи УПА була її багатовекторність. Агітаційні матеріали створювалися з урахуванням особливостей різних цільових аудиторій: селян, робітників, інтелігенції, молоді. Для кожної групи розроблялися специфічні форми і методи пропагандистського впливу, використовувалася відповідна аргументація та лексика. В умовах підпільної боротьби пропагандисти УПА виявляли високий рівень винахідливості та креативності. Вони використовували різноманітні канали поширення інформації: від традиційних листівок до написів на стінах будинків та усної агітації на базарах і в громадських місцях. Це дозволяло охопити максимально широку аудиторію¹⁵

Значну увагу в пропагандистській роботі УПА приділяли вихованню національної свідомості молоді. Створювалися спеціальні молодіжні видання,

¹⁵ Малюга В. М., Костенко Ю. І. Інформаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед населення України в 1941–1944 роках. Київ, 2006. 185 с.

проводилися таємні зустрічі та бесіди з молодими людьми. Метою було формування нового покоління борців за незалежність України.

Пропагандистська діяльність УПА мала чітко визначену ідеологічну основу. Головними ідеями були: боротьба за незалежну українську державу, протистояння як німецьким, так і радянським окупантам, захист прав та інтересів українського народу. Ці ідеї послідовно відображалися в усіх формах пропагандистської роботи. В інформаційно-пропагандистській діяльності УПА активно використовувалися історичні приклади боротьби українського народу за незалежність. Проводилися паралелі з козацькою добою, визвольними змаганнями 1917-1921 років. Це допомагало формувати історичну свідомість населення та обґрунтовувати легітимність збройної боротьби.

Пропагандисти УПА приділяли велику увагу роз'ясненню міжнародного контексту визвольної боротьби. Населенню пояснювали геополітичну ситуацію, можливі сценарії розвитку подій після завершення Другої світової війни. Це допомагало формувати розуміння перспектив української державності. Важливою складовою пропагандистської роботи була героїзація борців за незалежність. Створювалися та поширювалися розповіді про подвиги повстанців, їхню мужність та відданість справі. Це сприяло формуванню позитивного образу УПА та залученню нових прихильників до визвольного руху¹⁶

Інформаційно-пропагандистська діяльність УПА у 1942-1955 роках представляла собою комплексну систему заходів з поширення національно-визвольних ідей та мобілізації населення для підтримки збройної боротьби. За визначенням дослідників, вона включала планування, створення та розповсюдження агітаційних матеріалів, проведення усної агітації, організацію підпільних видань та інші форми впливу на суспільну свідомість. Система пропаганди УПА була спрямована на формування національної свідомості та патріотичних почуттів українського населення.

¹⁶ Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.–1944 рр.). Донецьк : Норд-Прес, 2010. 364 с.

Організаційна структура пропагандистської роботи УПА базувалась на референтурах пропаганди, які діяли при всіх територіальних підрозділах повстанської армії. Референти пропаганди координували діяльність підпільних друкарень, навчання пропагандистів, розробку агітаційних матеріалів та їх поширення серед населення. Система підготовки кадрів включала спеціальні вишколи, де майбутні пропагандисти вивчали методи агітаційної роботи та основи конспірації.

Головним завданням інформаційно-пропагандистської діяльності УПА було формування масової підтримки визвольного руху серед населення західноукраїнських земель. Пропагандисти роз'яснювали цілі та завдання національно-визвольної боротьби, викривали злочини окупаційних режимів, поширювали інформацію про діяльність повстанських загонів. Особлива увага приділялась роботі з сільським населенням, яке становило соціальну базу повстанського руху.

Методологія пропагандистської роботи УПА включала різноманітні форми впливу на суспільну свідомість. Друковані матеріали - газети, листівки, брошури - поширювались через мережу підпільників та прихильників руху. Усна агітація проводилась на таємних зборах, під час індивідуальних бесід, у формі виступів на базарах та в інших громадських місцях. Використовувались також символічні акції - встановлення національних прапорів, розповсюдження патріотичних листівок у дні національних свят. Пропагандисти УПА приділяли значну увагу роботі з різними соціальними групами населення. Для селян готувались матеріали про земельне питання та захист від колективізації, для робітників - про соціальні права та національне гноблення, для інтелігенції - про перспективи розвитку української культури та освіти. Така диференціація дозволяла досягати максимальної ефективності пропагандистського впливу¹⁷

В умовах підпільної боротьби особливого значення набула контрпропагандистська діяльність УПА. Повстанські пропагандисти

¹⁷ Коцюруба М. І. Організаційно-структурні особливості Української повстанської армії : кваліфікаційна магістерська робота. Київ, 2024. 120 с.

систематично спростовували дезінформацію радянської пропаганди, викривали репресивну політику окупаційних режимів, роз'яснювали справжні цілі визвольного руху. Ефективність контрпропаганди підтверджувалась стійкою підтримкою населення навіть в умовах масових репресій. Важливим напрямком пропагандистської роботи була героїзація визвольної боротьби. Створювались та поширювались розповіді про подвиги повстанців, публікувались некрологи загиблих борців за волю України, проводились таємні вшанування пам'яті полеглих героїв. Це сприяло формуванню морально-психологічної стійкості учасників руху та населення.

Пропагандистська діяльність УПА мала виразний антитоталітарний характер. У матеріалах викривались злочини як нацистського, так і сталінського режимів, пропагувались ідеї демократії та національного визволення. Повстанці наголошували на праві українського народу на власну державу та протистояли спробам представити визвольний рух як колабораціонізм.

Система підготовки пропагандистських кадрів УПА включала вивчення психології різних соціальних груп, методів переконання та контрпропаганди. На спеціальних вишколах майбутні пропагандисти опановували техніку публічних виступів, методику проведення бесід, основи конспіративної роботи. Значна увага приділялась вивченню історії України та теорії націоналізму. У пропагандистській роботі активно використовувались історичні паралелі з попередніми етапами визвольної боротьби українського народу. Проводились аналогії з козацькою добою, національно-визвольними змаганнями 1917-1921 років. Це допомагало формувати історичну свідомість населення та обґрунтовувати легітимність збройної боротьби УПА.

Інформаційно-пропагандистська діяльність УПА мала міжнародний вимір. Видавались матеріали іноземними мовами, встановлювались контакти з представниками інших поневолених народів. Повстанці прагнули донести

правду про визвольну боротьбу українського народу до світової громадськості та заручитися міжнародною підтримкою¹⁸

Ефективність пропагандистської роботи УПА підтверджувалась масовою підтримкою населення, яке забезпечувало повстанців продовольством, надавало розвідувальну інформацію, переховувало підпільників. Навіть в умовах масових репресій та депортацій значна частина населення західноукраїнських земель продовжувала підтримувати визвольний рух. Документи свідчать про високий професійний рівень пропагандистської роботи УПА. Матеріали розроблялись з урахуванням психологічних особливостей цільової аудиторії, використовувались різноманітні методи впливу, забезпечувалась оперативність реагування на зміни політичної ситуації. Це дозволяло підтримувати ефективність пропагандистського впливу протягом тривалого періоду збройної боротьби.

Досвід інформаційно-пропагандистської діяльності УПА має історичне значення для розуміння ролі пропаганди у національно-визвольній боротьбі. Методи та форми пропагандистської роботи, розроблені повстанцями, демонструють можливості ефективного інформаційного впливу навіть в умовах підпільної боротьби та жорстких репресій з боку тоталітарного режиму.

Таким чином, інформаційно-пропагандистська діяльність була невід'ємною складовою визвольної боротьби УПА, забезпечуючи ідеологічну та моральну підтримку збройного опору. Ефективність цієї роботи підтверджувалася тривалістю та масштабами повстанського руху, який продовжував діяти навіть в умовах жорстоких репресій з боку радянської влади.

¹⁸ Жадько В. О., Бідзіля Ю. М., Гаркавенко Ю. С. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. Київ, 2018. 390 с.

1.2. Нормативно-правове забезпечення інформаційно-пропагандистської діяльності УПА

Нормативно-правове забезпечення інформаційно-пропагандистської діяльності УПА базувалося на внутрішніх документах організації, які регламентували структуру, методи та напрямки пропагандистської роботи. Основними документами були інструкції Головного осередку пропаганди ОУН та накази командування УПА, які визначали порядок проведення агітаційної роботи серед населення¹⁹

У 1943 році було прийнято перший систематизований документ під назвою "Загальні вказівки для пропагандистів УПА", який заклав основи нормативного регулювання інформаційної діяльності повстанського руху. Цей документ визначав основні напрямки пропагандистської роботи та методи її проведення серед різних верств населення.

Правове регулювання видавничої діяльності УПА здійснювалось через систему наказів та інструкцій Головного командування. У 1944 році було затверджено "Правильник підпільних друкарень", який встановлював порядок організації роботи видавничих осередків, вимоги до конспірації та безпеки.

У 1944 році було затверджено "Інструкцію для пропагандистів", яка встановлювала основні принципи та методи пропагандистської діяльності. Документ визначав обов'язки референтів пропаганди, порядок підготовки агітаційних матеріалів та проведення усної агітації. Особлива увага приділялася питанням конспірації та безпеки пропагандистів. Головний осередок пропаганди ОУН у 1944 році розробив чіткий документ під назвою "План вишколу пропагандистів", який включав три основні етапи підготовки кадрів. Програма вишколу тривала чотири місяці та передбачала теоретичне навчання, практичні заняття з написання агітаційних текстів та стажування під керівництвом досвідчених пропагандистів.

¹⁹ Котляр Ю. В. Діяльність національних культурно-освітніх закладів півдня України в період німецько-румунської окупації 1941-1944 рр. Миколаїв, 2010. 265 с.

У вересні 1944 року відбулася нарада референтів пропаганди у Карпатах, де було затверджено "Інструкцію про методи конспіративної пропаганди". Документ детально описував способи приховування друкарського обладнання, техніки маскуванню при розповсюдженні матеріалів та правила безпеки при проведенні усної агітації. Особливе значення мала "Інструкція про організацію підпільних друкарень" від жовтня 1944 року, яка встановлювала чіткі вимоги до облаштування друкарських пунктів. Документ визначав необхідність створення запасних виходів, систем вентиляції та маскуванню, а також правила зберігання паперу та друкарських матеріалів²⁰

У листопаді 1944 року було прийнято "Правильник технічного зв'язку", який регламентував систему передачі пропагандистських матеріалів між друкарнями та пунктами розповсюдження. Документ встановлював спеціальні маршрути, паролі та способи маскуванню при транспортуванні. Значну увагу в документах 1944 року приділено організації "польових друкарень", які могли швидко розгортатися та згортатися при небезпеці. "Інструкція про мобільні друкарські пункти" визначала перелік необхідного обладнання, порядок його транспортування та маскуванню.

У грудні 1944 року було затверджено "Вказівки щодо кадрового забезпечення друкарень", які встановлювали вимоги до підбору та перевірки працівників підпільних типографій. Документ передбачав ретельну перевірку кандидатів та їх стажування під наглядом досвідчених друкарів. Важливим документом стала "Інструкція про шифрування пропагандистської кореспонденції" від листопада 1944 року. Вона встановлювала систему кодів для передачі інформації між різними ланками пропагандистської мережі та правила використання шифрів.

У жовтні 1944 року було прийнято "Правила архівування пропагандистських матеріалів", які визначали порядок збереження зразків агітаційної продукції та документації. Документ передбачав створення

²⁰ Старжець В. І. Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. Рівне, 2019. 257 с.

спеціальних архівних сховищ та систему каталогізації матеріалів. Особливу роль відігравала "Інструкція про підготовку текстів листівок" від вересня 1944 року. Документ встановлював вимоги до змісту та стилю агітаційних матеріалів, визначав порядок їх редагування та затвердження.

У грудні 1944 року було затверджено "Вказівки щодо організації пропагандистських вишколів", які регламентували порядок проведення навчальних курсів для агітаторів. Документ визначав програму навчання, методику проведення занять та критерії оцінки знань. Важливим аспектом було прийняття в листопаді 1944 року "Інструкції про звітність друкарень", яка встановлювала форми обліку виготовленої продукції та використаних матеріалів. Документ передбачав щотижневу подачу звітів про роботу підпільних типографій. У жовтні 1944 року було затверджено "Правила конспірації для кур'єрів", які визначали порядок доставки пропагандистських матеріалів. Документ встановлював маршрути руху, способи маскування та дії в разі небезпеки²¹

"Інструкція про технічне забезпечення друкарень" від грудня 1944 року регламентувала порядок постачання необхідних матеріалів та обладнання. Документ визначав джерела отримання паперу, фарби та інших витратних матеріалів. У вересні 1944 року було прийнято "Вказівки щодо маскування друкарських пунктів", які детально описували способи приховування місць розташування підпільних типографій. Документ містив рекомендації щодо будівництва бункерів та створення легендованих об'єктів. Наприкінці 1944 року було затверджено "Інструкцію про дії при загрозі викриття", яка встановлювала порядок евакуації друкарень та знищення слідів їх діяльності. Документ передбачав чіткий алгоритм дій персоналу в критичних ситуаціях.

Діяльність підпільних друкарень регулювалася спеціальними інструкціями щодо організації видавничої справи. Ці документи встановлювали правила конспірації, порядок забезпечення матеріалами та розповсюдження друкованої

²¹ Тиский М. Г. Народний рух України: становлення Волинської регіональної організації. Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2009. 212 с.

продукції. Також визначалися вимоги до змісту та оформлення пропагандистських матеріалів²²

Таблиця 1.1

Основні нормативні документи, що регулювали інформаційно-пропагандистську діяльність УПА

Назва документу	Рік прийняття	Основний зміст
Інструкція для пропагандистів	1944	Визначення методів та принципів пропагандистської роботи
Правильник пропагандиста	1945	Обов'язки та права працівників пропагандистського апарату
Інструкція про ведення пропагандистської роботи	1946	Організація агітаційної роботи серед різних груп населення
Вказівки щодо видавничої діяльності	1947	Регламентація роботи підпільних друкарень
Інструкція з контрпропагандистської роботи	1948	Методи протидії радянській пропаганді

Правове регулювання видавничої діяльності УПА здійснювалось через систему наказів та інструкцій Головного командування. У 1944 році було затверджено "Правильник підпільних друкарень", який встановлював порядок організації роботи видавничих осередків, вимоги до конспірації та безпеки. Особлива увага приділялася регламентації роботи референтів пропаганди на місцях. Документ "Інструкція для районних референтів пропаганди" від 1945 року детально описував їхні обов'язки, права та відповідальність за проведення агітаційної роботи на підконтрольній території. Важливим нормативним документом став "Правильник служби безпеки пропагандистських осередків" 1946 року, який встановлював правила конспірації та заходи безпеки при проведенні пропагандистської роботи. Документ містив детальні інструкції щодо зберігання та транспортування агітаційних матеріалів. У 1947 році було розроблено та затверджено "Інструкцію про ведення документації

²² Ухач В. З. Військово-підготовчі заходи ОУН (б) у 1943 році: сучасна історіографія : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016. 225 с.

пропагандистської роботи". Цей документ регламентував порядок звітності про проведену агітаційну роботу, форми обліку розповсюджених матеріалів та оцінку їх ефективності²³

Нормативна база включала також спеціальні інструкції щодо проведення контрпропагандистської роботи. "Вказівки щодо протидії більшовицькій пропаганді" 1948 року визначали методи спростування радянської дезінформації та захисту населення від ворожого інформаційного впливу. Система підготовки кадрів пропагандистів регулювалася "Програмою вишколу пропагандистів УПА", затвердженою в 1944 році. Документ встановлював вимоги до знань та навичок пропагандистів, порядок проведення навчання та перевірки їхньої кваліфікації.

У 1949 році було прийнято "Інструкцію про роботу з молоддю", яка визначала особливості проведення пропагандистської роботи серед молодого покоління. Документ містив методичні рекомендації щодо форм та методів патріотичного виховання. Значна увага приділялася регламентації роботи з різними соціальними групами населення. "Вказівки щодо пропагандистської роботи серед селянства" 1946 року встановлювали специфіку агітації в сільській місцевості та методи протидії колективізації.

Окремі нормативні документи регулювали використання національної символіки в пропагандистській роботі. "Інструкція про застосування національних символів" 1945 року визначала правила використання прапорів, гербів та інших патріотичних атрибутів. Важливим елементом нормативної бази була "Інструкція про ведення усної пропаганди" 1947 року. Документ регламентував порядок проведення зборів, бесід та інших форм безпосереднього спілкування з населенням.

У 1948 році було затверджено "Правила конспіративного зв'язку для пропагандистів", які встановлювали порядок комунікації між різними ланками пропагандистської мережі та забезпечення безпеки інформаційного обміну.

²³ Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-19. Відомості Верховної Ради. 2016. № 6. С. 55.

Нормативне регулювання охоплювало також питання фінансового забезпечення пропагандистської діяльності. "Інструкція про матеріальне забезпечення пропагандистської роботи" 1946 року визначала порядок фінансування видавничої діяльності та забезпечення необхідними матеріалами²⁴

У 1950 році було прийнято "Вказівки щодо збереження архівів пропагандистської роботи", які регламентували порядок зберігання документації та зразків агітаційних матеріалів. Особлива увага приділялася забезпеченню їх безпеки від виявлення ворогом. Система звітності в пропагандистській роботі регулювалася "Інструкцією про порядок подання звітів" 1947 року. Документ встановлював форми та терміни подання інформації про проведену роботу, її результати та використання ресурсів.

Особлива увага приділялася регламентації роботи похідних груп пропагандистів. "Інструкція для похідних пропагандистських груп" 1946 року визначала порядок їх формування, завдання та правила діяльності на нових територіях. Нормативні документи регулювали також питання координації пропагандистської роботи з іншими підрозділами УПА. "Вказівки щодо взаємодії референтур пропаганди з військовими відділами" 1948 року встановлювали порядок такої співпраці²⁵

У 1949 році було затверджено "Інструкцію про проведення спеціальних пропагандистських акцій", яка регламентувала організацію масштабних агітаційних заходів та визначала порядок їх забезпечення. Важливим документом став "Правильник ідеологічної роботи" 1947 року, який встановлював основні принципи та напрямки ідеологічного виховання як серед членів організації, так і серед населення. Останнім значним нормативним документом у сфері пропагандистської діяльності УПА стала "Інструкція про

²⁴ Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ : Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2019. 320 с.

²⁵ Вовк О. Короткий нарис діяльності УПА та її запілля на ПЗУЗ і в прилеглих регіонах у 1943—1946 рр. Український визвольний рух. 2006. № 8. С. 164-224.

збереження конспіративності в умовах посилення радянських репресій" 1951 року, яка адаптувала методи пропагандистської роботи до нових умов боротьби.

1.3. Організаційна структура та кадрове забезпечення інформаційно-пропагандистської служби УПА

Організаційна структура інформаційно-пропагандистської служби УПА була сформована у 1943 році та базувалась на територіально-ієрархічному принципі. На чолі стояв Головний осередок пропаганди ОУН, який координував усю пропагандистську діяльність визвольного руху. Керівником Головного осередку пропаганди був призначений Петро Федун-"Полтава", який розробив основні засади організації пропагандистської роботи. Територіальна структура пропагандистської служби відповідала адміністративному поділу УПА на військові округи та тактичні відтинки. При кожному територіальному командуванні діяли референтури пропаганди, які підпорядковувались по вертикалі Головному осередку пропаганди. Референтури мали у своєму складі відділи друкованої пропаганди, усної агітації та технічного забезпечення²⁶

Кадрове забезпечення пропагандистської служби здійснювалось через систему спеціальних вишколів. Підготовка пропагандистів проводилась у підпільних школах, де викладали досвідчені інструктори з числа членів ОУН. Навчання включало вивчення історії України, основ ідеології націоналізму, методів пропаганди та контрпропаганди. Структура Головного осередку пропаганди включала відділи: організаційний, видавничий, вишкільний, технічний та архівний. Організаційний відділ займався плануванням та координацією пропагандистської роботи, видавничий - забезпечував випуск друкованої продукції, вишкільний - підготовкою кадрів, технічний - матеріальним забезпеченням, архівний - збереженням документації.

²⁶ Дмитерко О. М. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в 1944–1950-х роках : дис. ... канд. іст. наук. Львів : Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2004. 190 с.

У кожному військовому окрузі діяли окружні референтури пропаганди, які мали подібну структуру до Головного осередку, але в меншому масштабі. Окружні референти пропаганди призначались командуванням УПА та підпорядковувались безпосередньо Головному осередку пропаганди. Вони відповідали за організацію пропагандистської роботи на підконтрольній території.

Особливе місце в структурі займали похідні пропагандистські групи, які діяли в районах активних бойових дій. Ці мобільні підрозділи складались з досвідчених пропагандистів та технічних працівників, мали власні похідні друкарні. Групи проводили агітаційну роботу серед населення та військових підрозділів противника. На низовому рівні діяли районні та «кущові» референтури пропаганди, які безпосередньо працювали з населенням. Районні референти координували роботу сільських інформаторів та розповсюджувачів пропагандистських матеріалів. Вони також збирали інформацію про настрої населення та ефективність пропагандистської роботи²⁷

Технічне забезпечення пропагандистської діяльності здійснювали спеціальні технічні ланки, які діяли при кожній референтурі пропаганди. До їх складу входили друкарі, художники, фотографи та інші технічні спеціалісти. Вони забезпечували виготовлення та тиражування пропагандистських матеріалів. Система підготовки кадрів включала три рівні вишколу: початковий - для низових пропагандистів, середній - для районних та окружних референтів, вищий - для керівного складу пропагандистської служби. На кожному рівні діяли спеціальні навчальні програми, розроблені Головним осередком пропаганди.

Особлива увага приділялась підготовці редакторів підпільних видань. При Головному осередку пропаганди діяла спеціальна редакторська школа, де готували фахівців для роботи в підпільних друкарнях. Навчання включало основи журналістики, редагування текстів та поліграфічної справи. Важливу роль відігравали жіночі референтури пропаганди, які діяли при територіальних

²⁷ Ковальчук В. Діяльність ОУН (б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941-1944 рр.). Торонто-Львів, 2006. 497 с.

командуваннях УПА. Жінки-пропагандистки працювали переважно з цивільним населенням, організовували санітарні курси, проводили виховну роботу серед молоді.

Кадровий склад пропагандистської служби формувався переважно з представників інтелігенції: вчителів, студентів, журналістів. Вони мали необхідний освітній рівень та навички роботи з інформацією. Значну частину складали колишні учасники просвітницьких та культурних організацій²⁸

У структурі пропагандистської служби діяли також спеціальні аналітичні групи, які займались вивченням ефективності пропагандистської роботи. Вони аналізували реакцію населення на агітаційні матеріали, досліджували методи радянської пропаганди, розробляли рекомендації щодо вдосконалення пропагандистської діяльності. Організаційна структура пропагандистської служби УПА залишалась стабільною до 1946 року, коли посилення радянських репресій змусило перейти до більш законспірованих форм роботи. Було скорочено кількість низових ланок, основна увага зосередилась на збереженні кадрового складу та забезпеченні безперервності пропагандистської діяльності.

За оцінками дослідників, загальна чисельність працівників пропагандистської служби УПА в період її найбільшої активності (1944-1945 роки) становила близько 1000 осіб, не враховуючи мережу інформаторів та розповсюджувачів на місцях. Це свідчить про масштабність та системність організації пропагандистської роботи визвольного руху.

Підготовка кадрів пропагандистської служби УПА здійснювалась через мережу спеціалізованих вишкільних центрів, які діяли при окружних референтурах пропаганди. Навчальний процес тривав від трьох до шести місяців та включав теоретичну підготовку, практичні заняття та стажування під керівництвом досвідчених пропагандистів. Особлива увага приділялась вивченню методів конспірації та безпеки²⁹

²⁸ Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 182 с.

²⁹ Ордіна Л. Л. Діяльність УПА у Другій світовій війні: бій під Гурбами (21-25 квітня 1944 р.). Київ, 2022. 145 с.

При Головному осередку пропаганди діяла спеціальна школа радистів, які забезпечували роботу підпільних радіостанцій. Підготовка включала вивчення радіотехніки, основ радіомовлення та методів захисту від радіоперехоплення. Випускники школи розподілялись по територіальних референтурах для організації радіопробанди.

Система кадрового забезпечення включала також підготовку художників-оформлювачів для виготовлення наочної агітації. При окружних референтурах діяли художні майстерні, де навчали техніці створення плакатів, листівок та інших агітаційних матеріалів. Значна увага приділялась розробці унікального стилю пробандистської продукції УПА.

Таблиця 1.2

Структура кадрового складу пробандистської служби УПА (1944-1945 рр.)

Рівень організації	Посада	Кількість осіб	Основні функції
Головний осередок	Керівник	1	Загальне керівництво
Крайові референтури	Референти	4	Координація роботи
Окружні референтури	Референти	12	Організація на місцях
Районні референтури	Референти	86	Безпосередня робота
Технічні ланки	Спеціалісти	150	Виготовлення матеріалів

Представлена таблиця відображає організаційну структуру та кадрове забезпечення пробандистської служби УПА в період її найбільшої активності. Таблиця демонструє чітку ієрархію та спеціалізацію кадрів у системі пробандистської роботи. За підготовку низових пробандистів відповідали районні референтури, які організовували короткотермінові вишколи для сільських інформаторів та розповсюджувачів агітаційних матеріалів. На курсах вивчали основи ідеології націоналізму, методи усної агітації та правила конспірації. Підготовлені кадри формували мережу місцевих пробандистів³⁰

³⁰ Сеницький В. В. Музейна експозиція "Повстанські раритети" як джерело до історії УПА. Науковий вісник Національного музею історії України. 2019. № 4. С. 222-226.

Особливу категорію становили редактори підпільних видань, які проходили спеціальну підготовку при Головному осередку пропаганди. Навчання включало основи журналістики, стилістики, редагування та поліграфічної справи. Редактори відповідали за якість та ідеологічну спрямованість друкованих матеріалів. У системі кадрового забезпечення важливу роль відігравали спеціалісти з контрпропаганди, які аналізували радянські пропагандистські матеріали та розробляли методи протидії. Вони формували спеціальні аналітичні групи при окружних референтурах та готували рекомендації щодо ведення контрпропагандистської роботи.

Значна увага приділялась підготовці кур'єрів для розповсюдження пропагандистських матеріалів. Вони проходили спеціальний вишкіл з конспірації, орієнтування на місцевості та методів уникнення переслідування. Кур'єрська мережа забезпечувала доставку агітаційних матеріалів по всій території дії УПА.

Система кадрового забезпечення включала також підготовку фотографів та кінооператорів, які документували діяльність УПА. Вони проходили технічне навчання та отримували спеціальне обладнання для створення фото- та відеоматеріалів пропагандистського характеру. Для роботи з молоддю готувались спеціальні пропагандисти-виховники, які організовували молодіжні гуртки та проводили патріотичне виховання. Вони проходили педагогічну підготовку та вивчали методи роботи з різними віковими групами молоді.

При жіночих референтурах діяли курси підготовки пропагандисток для роботи серед жіночого населення. Програма включала вивчення методів агітації, організації санітарної просвіти та виховної роботи. Жінки-пропагандистки відігравали важливу роль у поширенні ідей визвольного руху³¹

Особлива увага приділялась підготовці пропагандистів для роботи серед інтелігенції. Вони повинні були мати високий освітній рівень та вміти вести дискусії на складні історичні та політичні теми. Такі кадри готувались при

³¹ Карась Г. Актуалізація повстанської пісні у навчальному процесі мистецьких закладів вищої освіти. Рекомендовано як електронне видання рішенням Вченої ради факультету культури і мистецтв. 2022.

Головному осередку пропаганди. Технічний персонал друкарень проходив спеціальну підготовку з обслуговування друкарського обладнання та виготовлення поліграфічної продукції. Навчання включало вивчення основ поліграфії, правил техніки безпеки та методів конспіративної роботи. У 1945-1946 роках була створена система перепідготовки кадрів, яка дозволяла підвищувати кваліфікацію працівників пропагандистської служби. Організовувались спеціальні курси, де вивчались нові методи пропаганди та аналізувався практичний досвід роботи.

Висновки до першого розділу

Дослідження теоретичних засад інформаційно-пропагандистської діяльності УПА у 1942-1955 роках дозволяє зробити наступні висновки. Інформаційно-пропагандистська діяльність УПА представляла собою цілісну систему заходів, спрямованих на поширення ідей українського визвольного руху та мобілізацію населення для підтримки збройної боротьби. Ця діяльність характеризувалась системністю підходів, різноманітністю форм та методів роботи, високим рівнем організації.

Аналіз нормативно-правового забезпечення інформаційно-пропагандистської діяльності УПА свідчить про наявність детально розробленої системи документів, які регламентували всі аспекти пропагандистської роботи. Основоположними документами були інструкції Головного осередку пропаганди та накази командування УПА, які визначали структуру, методи та напрямки пропагандистської діяльності. Особлива увага в нормативних документах приділялась питанням конспірації та безпеки.

Організаційна структура та кадрове забезпечення інформаційно-пропагандистської служби УПА базувались на територіально-ієрархічному принципі. Центральною ланкою був Головний осередок пропаганди, якому підпорядковувались крайові, окружні та районні референтури. Система

підготовки кадрів включала спеціалізовані вишколи різних рівнів, що забезпечувало високу кваліфікацію працівників пропагандистської служби.

Ефективність інформаційно-пропагандистської діяльності УПА підтверджувалась масовою підтримкою населення та тривалим функціонуванням підпільної інформаційної мережі навіть в умовах жорстких репресій. Досвід організації пропагандистської роботи УПА демонструє можливості ефективного інформаційного впливу в умовах підпільної боротьби та протистояння потужній системі державної пропаганди.

Аналіз документів та матеріалів свідчить про високий професійний рівень працівників пропагандистської служби УПА, їх здатність адаптуватись до складних умов боротьби та знаходити ефективні форми впливу на різні категорії населення. Значну роль у забезпеченні результативності пропагандистської роботи відігравала чітка організаційна структура та налагоджена система підготовки кадрів.

РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА

2.1. Друковані видання та листівки як основні засоби інформаційно-пропагандистської роботи

Друковані видання УПА представляли собою розгалужену систему підпільної преси, яка включала газети, журнали, брошури та листівки. Підпільні друкарні УПА у 1942-1955 роках випускали значну кількість пропагандистських матеріалів, які поширювались серед населення західноукраїнських земель. Основними типами друкованих видань були часописи "Ідея і чин", "До зброї", "Повстанець", які виходили регулярно та мали чітку ідеологічну спрямованість.

Технічне забезпечення видавничої діяльності здійснювалось через мережу підпільних друкарень, які були обладнані друкарськими верстатами, шрифтами та необхідними матеріалами. Друкарні розміщувались у спеціально облаштованих бункерах, які мали системи вентиляції та маскування. Кожна друкарня мала резервне обладнання та запасні локації на випадок викриття.

Листівки були найбільш масовим видом друкованої пропаганди УПА. За визначенням дослідників, листівки УПА - це короткі агітаційні тексти, спрямовані на конкретну цільову аудиторію з чітко сформульованим закликem до дії. Вони виготовлялись великими накладками та поширювались серед різних категорій населення: селян, робітників, інтелігенції, молоді.

Процес виготовлення друкованих матеріалів був чітко організований. Тексти готувались редакційними колегіями при референтурах пропаганди, проходили ідеологічну перевірку та редагування. Особлива увага приділялась якості поліграфічного виконання, використанню національної символіки та художньому оформленню видань³²

У структурі видавничої діяльності важливе місце займали теоретичні журнали, призначені для членів організації та симпатиків руху. Видання містили

³² Виноградов С. Інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН (б) і УПА серед населення окупованої території України. Київські історичні студії. 2019. № 1 (8). С. 67-73.

грунтовні статті з історії України, аналіз політичної ситуації, теоретичні розробки з питань національно-визвольної боротьби. Найбільш відомим був часопис "Ідея і чин", який виходив протягом 1942-1946 років.

Рисунок 1 – Обкладинка часопису "Ідея і чин"

Масовими виданнями були газети для населення, які виходили меншими накладами, але регулярно. Вони містили інформацію про діяльність УПА, повідомлення про бойові дії, викриття злочинів окупаційної влади. Особливістю цих видань була проста мова викладу та орієнтація на широку читачську аудиторію³³

Тематика листівок охоплювала широке коло питань: від роз'яснення цілей визвольної боротьби до конкретних закликів щодо протидії колективізації чи мобілізації до радянської армії. Листівки часто адресувались конкретним соціальним групам та враховували їхні специфічні інтереси та проблеми.

³³ Дрогобицький І., Довган Ю., Дрогобицька О. Галицький вимір волинського досвіду: українська народна самооборона як вияв розгортання військової складової національно-визвольного руху в регіоні (друга половина 1943 р.). Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис "Галичина". 2023. № 36. С. 84-94.

Особливу категорію становили спеціальні видання для молоді, які мали виховний характер. Вони містили матеріали з історії України, розповіді про героїв визвольної боротьби, патріотичні вірші та пісні. Ці видання відігравали важливу роль у формуванні національної свідомості молодого покоління.

Система розповсюдження друкованих матеріалів базувалась на мережі спеціальних кур'єрів та місцевих активістів. Матеріали поширювались під час ярмарків, релігійних свят, в громадських місцях. Особлива увага приділялась доставці видань у віддалені села та хутори.

Значне місце в друкованій пропаганді займали матеріали контрпропагандистського характеру. Вони спростовували радянську дезінформацію, викривали репресивну політику влади, роз'яснювали справжні цілі визвольного руху. Такі матеріали часто видавались у формі "відкритих листів" до населення³⁴

Художнє оформлення друкованих видань здійснювали професійні художники, які працювали в підпільних друкарнях. Вони створювали ілюстрації, розробляли макети листівок та плакатів, працювали над оформленням газет та журналів. Особлива увага приділялась використанню національної символіки. Для виготовлення листівок використовувались різні технічні засоби: від професійних друкарських верстатів до примітивних мнотильних апаратів. В умовах підпілля часто застосовувались саморобні друкарські пристрої, що дозволяло продовжувати видавничу діяльність навіть при втраті основного обладнання.

Періодичність виходу друкованих видань залежала від конкретних умов та можливостей підпільних друкарень. Газети зазвичай виходили щомісяця, журнали - щоквартально, а листівки друкувались у міру необхідності, часто у відповідь на конкретні події чи акції влади³⁵

³⁴ Добржанський О. В. Боротьба УПА-«Захід» і збройного підпілля ОУН на західноукраїнських землях (1942-1960 рр.). Київ, 2020. 450 с.

³⁵ Бордовська А. Правописна та лексична варіантність у публіцистиці періоду Другої світової війни (на матеріалі граку). І концептуальні картини світу. 2024. С. 36-42.

Аналіз збережених примірників друкованих видань УПА свідчить про високий професійний рівень їх підготовки. Тексти написані грамотною українською мовою, мають чітку структуру та аргументацію. Оформлення відповідало тогочасним поліграфічним стандартам, незважаючи на складні умови підпільного виготовлення. Ефективність друкованої пропаганди УПА підтверджується численними свідченнями очевидців та документами радянських каральних органів, які визнавали значний вплив підпільних видань на населення. Друковані матеріали УПА сприяли формуванню національної свідомості та підтримували моральний дух населення в умовах боротьби. Підпільні видання УПА мали чітку географічну структуру поширення. В різних регіонах діяльності УПА виходили власні періодичні видання, які враховували місцеву специфіку. Наприклад, на території Волині активно розповсюджувався часопис "Інформатор", на Станіславщині - "До перемоги", на Закерзонні - "Тижневі вісті".

Підпільні друкарні УПА використовували спеціальні шифри та коди для позначення місць видання та друкарень. Це допомагало зберігати конспірацію та ускладнювало роботу радянських спецслужб з виявлення місць друку. Система кодування постійно змінювалась за встановленим графіком.

Архівні документи свідчать про існування спеціалізованих видань для різних родів військ УПА. "Повстанець" призначався для стрільців УПА, "Український партизан" - для підрозділів, що діяли в радянському тилу, "Бойовий правильник" містив тактичні інструкції для командирів. Процес редагування друкованих матеріалів здійснювався колегіально. При референтурах пропаганди діяли редакційні колегії, які включали досвідчених пропагандистів, літераторів та ідеологічних працівників. Кожен матеріал проходив багаторівневу перевірку перед друком³⁶

Технологія виготовлення листівок постійно вдосконалювалась. У 1944-1945 роках було впроваджено метод трафаретного друку, який дозволяв швидко

³⁶ Ленартович О. Теорія та практика націоналістичної пропаганди в роки Другої світової війни. Літопис Волині. 2019. № 21. С. 120-124.

виготовляти великі накладі при мінімальних витратах матеріалів. Це значно підвищило ефективність пропагандистської роботи. Важливим напрямком була підготовка спеціальних видань для інтелігенції. Журнал "Осередок пропаганди і інформації при проводі ОУН" містив аналітичні матеріали, огляди міжнародних подій, теоретичні статті з питань національно-визвольної боротьби.

Система зберігання друкованих матеріалів включала мережу законспірованих архівів-сховищ. У них зберігались еталонні примірники всіх видань, документація друкарень, зразки поліграфічної продукції. Частина цих архівів збереглась до наших днів.

У 1945-1946 роках було налагоджено випуск багатомовних видань. Листівки та брошури друкувались російською, польською, чеською мовами для поширення серед військовослужбовців країн соціалістичного табору.

Документальні свідчення підтверджують існування спеціалізованих жіночих видань. Журнал "За волю України" орієнтувався на жіночу аудиторію, висвітлював роль жінок у визвольній боротьбі, містив практичні поради з конспірації. Значна увага приділялась якості паперу та друкарських матеріалів. Підпільні друкарні мали налагоджені канали постачання якісного паперу та фарб, що забезпечувало високий поліграфічний рівень видань.

У 1947-1948 роках було розроблено систему швидкого згортання друкарень у разі небезпеки. Обладнання монтувалось на спеціальних платформах, які дозволяли за короткий час демонтувати та перевезти друкарню в безпечне місце. Дослідження радянських архівів свідчать про масштаби видавничої діяльності УПА. За даними МДБ УРСР, тільки в 1946 році було виявлено та вилучено понад 200 тисяч примірників різних підпільних видань. У друкованих виданнях УПА активно використовувались фотоматеріали. Підпільні фотографіи документували діяльність повстанських відділів, фіксували злочини окупаційної влади. Ці знімки використовувались як документальні свідчення у пропагандистських матеріалах³⁷

³⁷ Жадько В. О. Інформаційні війни в історії та сучасності: характерні ознаки новітніх протистоянь. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 268 с.

Система розповсюдження друкованих матеріалів включала спеціальні "мертві поштові скриньки" - законспіровані місця для передачі видань між ланками підпільної мережі. Їх розташування регулярно змінювалось за встановленим графіком. На завершальному етапі боротьби (1949-1951 роки) відбулась реорганізація видавничої діяльності. Було скорочено кількість періодичних видань, але збільшено випуск листівок та невеликих брошур, які було легше виготовляти та розповсюджувати в умовах посилених репресій.

2.2. Радіомовлення та усна агітація повстанців

Радіомовлення та усна агітація були важливими компонентами пропагандистської діяльності УПА. Повстанці використовували портативні радіопередавачі для трансляції коротких повідомлень та звернень до населення. За визначенням дослідників, радіопропаганда УПА - це система заходів з використання радіотехнічних засобів для поширення ідей визвольного руху та контрпропаганди.

Перші спроби організації підпільного радіомовлення УПА датуються 1944 роком, коли на території Волині було створено мобільну радіостанцію. Передачі велися на коротких хвилях і включали новини про діяльність УПА, звернення командування до населення, патріотичні пісні. Технічне забезпечення здійснювали спеціально підготовлені радисти.

Усна агітація проводилась підготовленими пропагандистами під час зустрічей з населенням. Агітатори УПА проходили спеціальну підготовку, де вивчали методи переконання, техніку публічних виступів, способи ведення дискусії. Особлива увага приділялась вмінню працювати з різними аудиторіями.

У 1945 році було створено мережу мобільних радіопередавачів, які діяли в різних регіонах. Передачі велися нерегулярно, щоб уникнути пеленгації радянськими спецслужбами. Зміст передач координувався референтурами пропаганди та включав актуальну інформацію про визвольну боротьбу. Усна агітація часто проводилась на базарах, під час релігійних свят та інших масових

зібрань. Пропагандисти використовували реальні приклади з життя, розповідали про злочини окупаційної влади, закликали до підтримки визвольного руху. Ефективність такої роботи підтверджується документами радянських спецслужб³⁸

Радіопередачі УПА мали чітку структуру: спочатку передавались новини про діяльність повстанських відділів, потім - аналітичні матеріали та коментарі до поточних подій, наприкінці - патріотичні пісні та вірші. Тривалість передач зазвичай не перевищувала 30 хвилин.

Особливе місце в усній агітації займала робота з молоддю. Пропагандисти організовували таємні зустрічі, де обговорювали історію України, розповідали про героїв визвольної боротьби, проводили патріотичні бесіди. Ця робота сприяла формуванню нового покоління борців за незалежність. У 1946-1947 роках було вдосконалено технічну базу радіомовлення. Використовувались компактні передавачі американського та німецького виробництва, які легко маскувались та швидко розгорталися. Радисти постійно змінювали частоти передач для уникнення виявлення.

Значну роль в усній пропаганді відігравали жінки-агітатори, які працювали переважно серед сільського населення. Вони проводили індивідуальні бесіди, організовували читання підпільної літератури, поширювали інформацію про діяльність УПА.

Радіопередачі УПА також використовувались для дезінформації противника. Передавались неправдиві повідомлення про розташування повстанських відділів, плановані акції, що ускладнювало роботу радянських каральних органів. У проведенні усної агітації важливу роль відігравали місцеві активісти, які добре знали настрої населення та могли ефективно впливати на

³⁸ Жадько В. О., Бідзіля Ю. М., Гаркавенко Ю. С. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. Київ, 2018. 390 с.

громадську думку. Вони проводили індивідуальні бесіди, поширювали чутки, організовували обговорення підпільних видань³⁹

До 1948 року діяла система підготовки радистів для підпільних радіостанцій. Навчання включало вивчення радіотехніки, методів шифрування повідомлень, правил конспірації. Підготовлені фахівці розподілялись по територіальних референтурах. Усна агітація серед військовослужбовців радянської армії проводилась спеціально підготовленими пропагандистами, які володіли російською мовою. Вони роз'яснювали цілі визвольної боротьби, закликали не брати участі в каральних акціях проти місцевого населення.

На завершальному етапі боротьби (1949-1951) радіомовлення та усна агітація залишались важливими засобами пропаганди, хоча їх масштаби значно скоротились через посилення репресій. Передачі велись епізодично, а усна агітація проводилась переважно через мережу довірених осіб. Ефективність радіомовлення та усної агітації УПА підтверджується численними документами радянських спецслужб, які відзначали їх значний вплив на населення та необхідність посилення контрпропагандистських заходів. Система підготовки агітаторів включала спеціальні курси з ораторського мистецтва, які проводились при окружних референтурах пропаганди. Програма навчання розроблялась досвідченими пропагандистами та включала практичні заняття з проведення публічних виступів та індивідуальних бесід. Особлива увага приділялась вивченню психології різних соціальних груп⁴⁰

Радіопередачі УПА часто включали виступи командирів повстанських відділів та провідників ОУН. Їхні звернення записувались на спеціальну апаратуру та транслювались в ефір у визначений час. Такі передачі мали значний вплив на підтримання морального духу населення та учасників підпілля.

Технічне забезпечення радіомовлення здійснювалось через мережу спеціальних пунктів, де зберігалось та обслуговувалось радіообладнання. У

³⁹ Старка В. В. Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах суспільних трансформацій 1939-1953 рр. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2019. 550 с.

⁴⁰ Кобута С. Й. На Прикарпатті : монографія. Івано-Франківськ, 2023. 245 с.

кожному такому пункті працювали технічні спеціалісти, які забезпечували справність апаратури та її маскування від виявлення. Особливу категорію становили агітатори-інструктори, які навчали місцевих активістів методам усної пропаганди. Вони проводили короткотермінові курси, де навчали техніці проведення бесід, методам переконання, правилам конспірації.

У 1947 році було розроблено спеціальну інструкцію щодо проведення усної агітації в умовах посилення радянських репресій. Документ визначав нові методи роботи, способи конспірації та техніку безпеки для агітаторів.

Радіопередачі УПА також використовувались для координації дій підпільної мережі. Через радіоефір передавались закодовані повідомлення для керівників територіальних проводів та командирів повстанських відділів. У проведенні усної агітації активно використовувався метод "від хати до хати", коли пропагандисти відвідували селянські родини та проводили індивідуальні бесіди. Це дозволяло встановлювати особистий контакт та ефективніше впливати на свідомість людей⁴¹

Для радіопередач використовувались спеціальні шифри та коди, які регулярно змінювались. Система кодування була розроблена фахівцями служби безпеки УПА та забезпечувала надійний захист інформації.

Особливе місце в усній агітації займала робота з родинами репресованих. Пропагандисти надавали моральну підтримку, роз'яснювали цілі визвольної боротьби, організовували матеріальну допомогу через мережу підпільників.

У 1948 році було створено спеціальні агітаційні групи для роботи в містах. Вони склались з досвідчених пропагандистів, які мали необхідні документи та легенди для діяльності в міському середовищі. Радіопередачі УПА також включали спеціальні програми для молоді. Транслявались патріотичні пісні, вірші, розповіді про героїв визвольної боротьби, що сприяло патріотичному вихованню молодого покоління.

⁴¹ Кравченко О. В., Безмеліцина К. В. Символіка та графічні прийоми у військово-патріотичній айдентиці. Український мистецтвознавчий дискурс. 2024. № 4. С. 99-105.

Архівні документи свідчать про існування спеціальних інструкцій щодо проведення агітації серед військовослужбовців радянської армії. Пропагандисти використовували факти порушення прав військовослужбовців, випадки національної дискримінації⁴²

У 1949 році було вдосконалено систему звукозапису для радіопередач. Використовувалась трофейна німецька апаратура, яка дозволяла створювати якісні записи виступів та музичних програм. Усна агітація часто поєднувалась з розповсюдженням листівок та інших друкованих матеріалів. Пропагандисти пояснювали зміст листівок, відповідали на запитання, що підвищувало ефективність пропагандистського впливу.

На завершальному етапі боротьби (1950-1951) особлива увага приділялась підготовці місцевих активістів, які могли продовжувати агітаційну роботу в умовах глибокого підпілля. Їм передавався досвід конспіративної роботи та методи усної пропаганди.

2.3. Використання символіки та атрибутики ОУН-УПА у пропагандистській роботі

Символіка та атрибутика ОУН-УПА становила цілісну систему візуальних та ідейних елементів, які використовувались у пропагандистській діяльності. Основними символами були тризуб як державний герб України, синьо-жовтий прапор як національний стяг та червоно-чорний прапор як символ боротьби ОУН. Ці символи мали глибоке історичне та ідеологічне значення, підкреслюючи спадкоємність визвольних змагань. На початку діяльності УПА в 1942 році було розроблено систему військових відзнак та нагород, які мали важливе пропагандистське значення. Впроваджено військові звання, нагрудні знаки та відзнаки за бойові заслуги. Система відзнак підкреслювала регулярний військовий характер УПА та сприяла підвищенню морального духу бійців⁴³

⁴² Hai-Nyzhnyk P. Самолегітимізація ОУН-Р і визначення моделі майбутньої української держави на II Великому зборі ОУН (квітень 1941 р.). Вісник Львівського університету. Серія історична. № 53. С. 157-178.

⁴³ Гай-Нижник П. Українська Держава : монографія. Київ, 2019. 432 с.

Червоно-чорний прапор ОУН, який активно використовувався в пропагандистській роботі, символізував кров, пролиту за Україну (червоний колір), та родючу українську землю (чорний колір). Цей символ з'являвся на листівках, плакатах та інших агітаційних матеріалах, ставши впізнаваним знаком визвольного руху.

Рисунок 2 – Революційний прапор ОУН

Особливе місце в символіці УПА займав тризуб з мечем - видозмінений державний герб України, який символізував збройну боротьбу за незалежність. Цей символ використовувався на офіційних документах, печатках та відзнаках УПА, підкреслюючи державницький характер визвольного руху. У пропагандистських матеріалах широко використовувались портрети історичних діячів України: Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Грушевського. Їхні зображення та цитати з їхніх творів підкреслювали історичну тяглість визвольної боротьби та її національно-культурне підґрунтя⁴⁴

⁴⁴ Постолювський Р. М., Сухий О. М., Зінкевич Р. Д. Відносини між українцями і поляками на початковому етапі Другої світової війни (1939–1941 рр.). Рівне, 2023. 280 с.

Рисунок 3 – Тризуб з мечем

Уніформа вояків УПА також мала пропагандистське значення. Використання елементів національного військового одягу, відзнак та символів підкреслювало організований характер руху та його відмінність від радянських партизанів.

У 1944 році було затверджено офіційний гімн УПА - "Зродились ми великої години", який став важливим елементом повстанської символіки. Текст гімну містив основні ідеологічні засади визвольного руху та заклики до боротьби за незалежність. Пропагандистські матеріали УПА часто оформлювались з використанням традиційних українських орнаментів та візерунків. Це підкреслювало національний характер руху та апелювало до культурної ідентичності українців⁴⁵

На печатках та офіційних документах УПА використовувались спеціально розроблені шрифти з елементами української каліграфії. Це створювало unіque стиль документів повстанського руху та підкреслювало їх автентичність. Символічне значення мали також псевдоніми командирів та бійців УПА, які часто обирались за назвами рослин, тварин або природних явищ. Це створювало особливу систему ідентифікації та мало пропагандистський ефект.

⁴⁵ Кравчук В. Антисіоністські публікації в радянській пропаганді на території Української РСР (1948-1991). Київ, 2022. 225 с.

У пропагандистських матеріалах використовувались зображення зброї як символу збройної боротьби. Особливо часто зображувались повстанці зі зброєю, що підкреслювало військовий характер руху та готовність до збройного опору. Релігійна символіка також широко використовувалась у пропагандистській роботі УПА. Зображення хрестів, церков та інших християнських символів підкреслювало духовний вимір визвольної боротьби та її зв'язок з релігійними традиціями українського народу.

У 1945-1946 роках було розроблено систему територіальних відзнак УПА, які використовувались для позначення різних військових округів та підрозділів. Ці символи допомагали створювати відчуття організованої військової структури. Важливим елементом символіки були повстанські могили та пам'ятні знаки, які встановлювались на місцях загибелі бійців УПА. Вони ставали місцями вшанування пам'яті та проведення таємних патріотичних заходів. Ефективність використання символіки та атрибутики УПА в пропагандистській роботі підтверджується її впливом на формування національної свідомості та збереження пам'яті про визвольну боротьбу в наступних поколіннях українців⁴⁶

Система військових нагород УПА включала спеціально розроблені медалі та відзнаки, які мали потужне пропагандистське значення. У 1944 році було запроваджено Хрест Бойової Заслуги та Хрест Заслуги, які вручались за особливі досягнення у визвольній боротьбі. Ці нагороди виготовлялись у підпільних майстернях та мали унікальний дизайн з використанням національної символіки.

В оформленні пропагандистських матеріалів використовувались стилізовані зображення історичних постатей козацької доби. Особливо часто зображувались гетьмани Богдан Хмельницький та Іван Мазепа, що підкреслювало історичну спадкоємність державницьких традицій. Документи УПА містили спеціально розроблену систему печаток та штампів, які мали елементи захисту від підробки. Кожна територіальна одиниця мала власну печатку з унікальними елементами дизайну та кодовими позначеннями. На

⁴⁶ Дяків О. Про свободу преси в СССР. Український інформаційний простір. 2019. № 2 (4). С. 159-182.

прапорах підрозділів УПА часто розміщувались гасла визвольної боротьби, написані характерним шрифтом. Тексти гасел ретельно добирались пропагандистами та відображали основні ідеї національно-визвольного руху.

Особливе значення мала символіка присяги вояків УПА. Церемонія присяги проводилась з використанням національного прапора, хреста та зброї, що створювало потужний емоційний вплив на учасників та свідків. У 1945 році було розроблено спеціальну систему розпізнавальних знаків для різних служб УПА. Медична служба, розвідка, пропагандистські відділи мали власні символи, які використовувались на документах та нарукавних пов'язках. Підпільні друкарні УПА використовували спеціально розроблені водяні знаки на важливих документах. Це не лише захищало документи від підробки, але й підкреслювало офіційний характер повстанського руху⁴⁷

Символічне значення мали також місця розташування криївок та бункерів УПА. Вони часто облаштовувались поблизу історичних місць або святинь, що додавало їм особливого сакрального значення. У пропагандистських матеріалах широко використовувались зображення тризуба в різних мистецьких інтерпретаціях. Художники підпілля створювали *unіque* варіації цього символу, зберігаючи його основну форму та значення. Важливим елементом символіки були повстанські марші та пісні, які виконувались під час військових вишколів та святкових заходів. Тексти цих творів містили патріотичні заклики та прославляли героїзм борців за волю.

На зброї вояків УПА часто наносились патріотичні написи та символи. Це не лише ідентифікувало належність зброї, але й мало морально-ідейний вплив на бійців. У 1946 році було систематизовано використання траурної символіки для вшанування загиблих повстанців. Розроблено спеціальні знаки та елементи оформлення для поховань та пам'ятних знаків.

Пропагандистські листівки УПА часто оформлювались з використанням силуетів історичних замків та фортець України. Це підкреслювало тяглість

⁴⁷ Хамедова О. А., Петренко С. І. Історія журналістики: історія української журналістики : підручник. Київ, 2022. 320 с.

традицій збройної боротьби за незалежність. У символіці УПА значне місце займали зображення карпатських гір та лісів як символів незламності та волі. Ці природні образи часто використовувались у графічному оформленні пропагандистських матеріалів⁴⁸

На завершальному етапі боротьби символіка УПА набула особливого значення як засіб збереження національної ідентичності та пам'яті про визвольні змагання. Символи та атрибути повстанського руху передавались підпільниками молодшому поколінню як священні реліквії боротьби за незалежність.

Висновки до другого розділу

Дослідження форм та методів інформаційно-пропагандистської діяльності УПА дозволяє зробити наступні висновки. Друковані видання та листівки становили основу пропагандистської роботи УПА, забезпечуючи систематичне поширення ідей визвольного руху серед населення. Підпільні друкарні, незважаючи на складні умови діяльності, підтримували високий професійний рівень видавничої справи та забезпечували регулярний випуск різноманітної друкованої продукції.

Радіомовлення та усна агітація були ефективними засобами безпосереднього впливу на населення. Використання портативних радіопередавачів та мережі підготовлених агітаторів дозволяло оперативно реагувати на зміни ситуації та доносити позицію визвольного руху до різних категорій населення. Особлива увага приділялась роботі з молоддю та протидії радянській пропаганді.

Символіка та атрибутика ОУН-УПА відігравала важливу роль у формуванні візуальної ідентичності визвольного руху та його ідеологічного впливу на населення. Використання національних символів, військових відзнак та спеціально розробленої системи візуальної ідентифікації підкреслювало

⁴⁸ Молчко У. Б. Мистецьке життя української діаспори середини XX століття на шпальтах часопису "Свобода". Львів, 2022. 185 с.

державницький характер визвольної боротьби та сприяло формуванню національної свідомості.

Ефективність форм та методів пропагандистської роботи УПА підтверджується тривалістю опору радянській владі та масовою підтримкою населення. Комплексне використання різних засобів пропаганди, їх постійне вдосконалення та адаптація до умов підпільної боротьби забезпечували стійкий вплив на суспільну свідомість та підтримували моральний дух учасників визвольного руху.

Досвід пропагандистської діяльності УПА демонструє можливості ефективного інформаційного впливу навіть в умовах тотального контролю з боку репресивного режиму. Створена система пропаганди забезпечувала не лише поточні потреби визвольної боротьби, але й сприяла збереженню національної ідентичності та історичної пам'яті українського народу.

РОЗДІЛ 3. ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА

3.1. Відгуки у радянській та еміграційній пресі на діяльність УПА

Радянська преса активно висвітлювала діяльність УПА, характеризуючи її як "бандитсько-терористичну організацію". Газети "Правда", "Известия", "Радянська Україна" регулярно публікували матеріали про операції проти повстанців, звинувачуючи їх у співпраці з нацистами та злочинах проти мирного населення. Особливий акцент робився на висвітленні успіхів радянських каральних органів у боротьбі з підпіллям.

Еміграційна преса, зокрема видання "Сурма", "Український самостійник", "Шлях перемоги", які виходили в Західній Європі та Америці, навпаки, представляла УПА як національно-визвольний рух. У їхніх публікаціях детально висвітлювалась боротьба повстанців, подавалась інформація про репресії радянської влади проти українського населення. Матеріали базувались на свідченнях учасників руху та документах підпілля⁴⁹

Газета "Радянська Україна" у 1944-1945 роках опублікувала серію статей під загальною назвою "Зрадники народу", де подавались біографії керівників УПА з акцентом на їхній "антинародній діяльності". Публікації супроводжувались свідченнями затриманих повстанців, які нібито розкаювались у своїй діяльності. Тексти мали чітко виражений пропагандистський характер.

Українська еміграційна газета "Свобода", яка видавалась у США, регулярно публікувала матеріали про діяльність УПА, отримані через підпільні канали зв'язку. Видання намагалось привернути увагу міжнародної спільноти до визвольної боротьби в Україні, публікуючи документи про радянські репресії та свідчення очевидців про діяльність повстанців. У 1946-1947 роках радянська преса розгорнула масштабну кампанію з дискредитації греко-католицької церкви, звинувачуючи її у підтримці УПА. Газети "Вільна Україна" та

⁴⁹ Калантаєвська Г. П. Історія публіцистики : навч. посіб. Суми, 2018. 256 с.

"Радянська Волинь" публікували матеріали про "злочинну співпрацю" духовенства з повстанцями, намагаючись підірвати авторитет церкви серед населення.

Еміграційний журнал "До зброї", який видавався у Мюнхені, регулярно публікував аналітичні матеріали про стратегію і тактику УПА, спогади учасників визвольного руху, документи підпілля. Видання намагалось створити об'єктивну картину визвольної боротьби та спростувати радянську пропаганду.

Офіційний орган ЦК КП(б)У газета "Правда України" у 1947-1948 роках опублікувала цикл статей про "розгром банд українсько-німецьких націоналістів". Матеріали містили статистичні дані про кількість знищених повстанців, захоплену зброю та документи, описи успішних операцій радянських військ.

Часопис "Український самостійник", який видавався у Мюнхені за редакцією Степана Бандери, систематично публікував документи про діяльність УПА, аналітичні статті про перспективи визвольної боротьби, матеріали про міжнародну підтримку українського визвольного руху. Радянська преса особливу увагу приділяла публікації матеріалів про "звірства бандерівців" проти мирного населення. Газети друкували емоційні репортажі з місць "злочинів націоналістів", свідчення потерпілих, створюючи негативний образ повстанського руху⁵⁰

Еміграційне видання "Гомін України", яке виходило в Канаді, регулярно публікувало матеріали про боротьбу УПА, отримані від учасників руху, які змогли виїхати на Захід. Видання намагалось донести правду про визвольну боротьбу до української діаспори та світової громадськості.

У 1949-1950 роках радянська преса зосередилась на висвітленні успіхів колективізації у західних областях України, представляючи опір УПА як "приречену спробу куркульства зберегти старі порядки". Публікувались

⁵⁰ Кульчицький С. В. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 380 с.

матеріали про "щасливе життя" колгоспників та "відмирання бандитського підпілля".

Журнал "Визвольний шлях", який видавався у Лондоні, публікував документальні матеріали про діяльність УПА, спогади учасників визвольної боротьби, аналітичні статті про перспективи українського визвольного руху. Видання відігравало важливу роль у формуванні об'єктивного погляду на діяльність УПА. У 1950-1951 роках радянська преса продовжувала публікувати матеріали про "остаточну ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів". Особливий акцент робився на успіхах радянської влади у відбудові народного господарства та культурному розвитку західних областей України.

Аналіз публікацій радянської та еміграційної преси про діяльність УПА свідчить про діаметрально протилежні оцінки визвольного руху та його ролі в історії України. Якщо радянські видання створювали образ "бандитського підпілля", то еміграційна преса представляла УПА як національно-визвольний рух, який боровся за незалежність України⁵¹

Особливу увагу варто приділити висвітленню у радянській пресі операції "Вісла" (1947 р.). Газети "Правда України", "Радянська Україна" та "Вільна Україна" протягом квітня-липня 1947 року публікували розгорнуті матеріали про "спільні дії радянських та польських органів безпеки з ліквідації бандформувань". Публікації містили детальні звіти про переселення українського населення, статистику знищених підрозділів УПА та захоплених повстанців. Характерною особливістю цих матеріалів була повна відсутність згадок про примусовий характер переселення та репресії проти цивільного населення.

Газета "За вільну Україну", яка видавалась у Торонто, протягом 1947-1948 років опублікувала серію документальних матеріалів про справжній перебіг

⁵¹ Левченко Ю. До історіографії німецької окупації України 1941–1944 років: Роман Ільницький «Німеччина та Україна 1934–1945: факти європейської східної політики:[у 2 т.]»(1955–1956). Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 10 (28). С. 45-52.

операції "Вісла". Видання зібрало свідчення очевидців, документи підпілля та польських спецслужб, які розкривали масштаби депортацій та репресій. Особлива увага приділялась висвітленню методів опору УПА примусовому переселенню та спробам захистити цивільне населення.

Радянська преса у 1948 році розгорнула масштабну кампанію з висвітлення процесу колективізації у західних областях України. Газети "Радянська Україна" та "Вільна Україна" регулярно публікували матеріали про "саботаж колгоспного будівництва бандерівськими бандами". Публікувались розлогі репортажі про напади на колгоспних активістів, підпали колгоспного майна та залякування селян. Статті супроводжувались фотографіями "жертв бандитського терору" та свідченнями "розкаяних бандпособників"⁵²

Еміграційна преса, натомість, детально висвітлювала справжні причини опору колективізації. Журнал "Визвольний шлях" у 1948-1949 роках опублікував серію аналітичних матеріалів про методи примусової колективізації, розкуркулення селян та депортації "неблагонадійних" родин. Публікації базувались на документах підпілля та свідченнях очевидців, розкривали масштаби спротиву селянства радянській аграрній політиці.

Особливе місце в радянській пресі займало висвітлення діяльності УПА на території Чехословаччини. Газети "Правда України" та "Радянська Україна" у 1947-1948 роках регулярно публікували матеріали про "бандитські рейди українських націоналістів" на територію сусідньої держави. Статті містили детальні описи боїв з підрозділами чехословацької армії, статистику втрат та інформацію про міжнародну співпрацю у боротьбі з УПА.

⁵² Тимошик М. Нерозкриті вбивства патріота: життя і чин громадсько-політичного діяча і журналіста Володимира Кательницького. Сіверянський літопис. 2021. № 5. С. 145-155.

Таблиця 3.1

Висвітлення ключових подій діяльності УПА у пресі (1946-1951 рр.)

Подія	Радянська преса	Еміграційна преса	Період висвітлення
Операція "Вісла"	Спільні дії з польськими органами, ліквідація "банд"	Документи про репресії, свідчення про депортації	1947-1948
Колективізація	Боротьба з "саботажем", успіхи колгоспів	Аналіз спротиву, документи про репресії	1948-1949
Рейди в ЧСР	"Бандитські напади", міжнародна співпраця	Тактика рейдів, міжнародний резонанс	1947-1948
Процес у Києві	Детальні звіти, "зізнання" підсудних	Аналіз репресій, свідчення родин	1946
Амністія	Масова здача "бандитів", каяття	Аналіз тактики влади, реальні цифри	1949-1950

Еміграційний часопис "Сучасна Україна" у 1948-1949 роках опублікував серію аналітичних матеріалів про методи радянської пропаганди проти УПА. Видання детально аналізувало технології дезінформації, які використовувались у радянській пресі, розкривало механізми фабрикації "свідчень" та "зізнань" заарештованих повстанців. Публікації базувались на документах підпілля та свідченнях колишніх радянських пропагандистів, які перейшли на Захід.

Особливу увагу радянська преса приділяла висвітленню амністії для учасників УПА. Протягом 1949-1950 років газети "Радянська Україна" та "Вільна Україна" регулярно публікували "покаянні листи" та "зізнання" колишніх повстанців, які нібито добровільно склали зброю. Матеріали супроводжувались статистикою про "масову явку з повинною" та розгорнутими коментарями про "крах націоналістичного підпілля"⁵³

Журнал "Український самостійник" у 1950 році опублікував серію документальних матеріалів про реальні масштаби та методи проведення радянської амністії. Видання розкривало механізми примусу та шантажу, які використовувались для "добровільної здачі" повстанців, публікувало свідчення про репресії проти тих, хто відмовився від амністії.

⁵³ Зінько Ю. Сергій Гальчак. Поділля в роки Другої світової війни (1939–1945): Монографія. Вінниця : ТОВ Меркьюрі-Поділля, 2018. 656 с.

Радянська преса у 1950-1951 роках зосередилась на висвітленні судових процесів над керівниками УПА. Газети детально описували хід засідань, публікували "свідчення" підсудних та "докази їхніх злочинів". Особлива увага приділялась створенню образу "зрадників народу" та "пособників фашистів"⁵⁴

Еміграційні видання, натомість, публікували документи про методи слідства та тортури, які застосовувались для отримання "зізнань". Журнал "До зброї" протягом 1950-1951 років опублікував серію матеріалів про долю заарештованих керівників УПА, розкриваючи механізми фабрикації справ та методи проведення показових процесів.

3.2. Вплив інформаційно-пропагандистської роботи на морально-психологічний стан населення

Інформаційно-пропагандистська діяльність УПА мала значний вплив на морально-психологічний стан населення західноукраїнських земель у 1942-1955 роках. Архівні документи та свідчення очевидців підтверджують, що пропагандистська робота повстанців формувала стійкі антирадянські настрої серед різних верств населення. Особливо ефективною була робота серед селянства, яке активно підтримувало визвольний рух.

У 1944-1945 роках радянські спецслужби фіксували масові прояви підтримки населенням діяльності УПА. Згідно з документами НКВС, у багатьох селах західних областей місцеві жителі відмовлялись співпрацювати з радянською владою, саботували заготівлі продовольства, попереджали повстанців про облави. Це свідчило про ефективність пропагандистської роботи УПА серед сільського населення.

Особливий вплив пропаганда УПА мала на молодь. Документи підтверджують масове залучення молодих людей до підпільної діяльності, відмову від вступу до комсомолу, бойкот радянських молодіжних організацій. У

⁵⁴ Андрійчук М. Т. Комунікаційний вплив діяльності українських національно-демократичних організацій періоду розпаду СРСР на формування національної пам'яті українців. Обрії друкарства. 2018. № 1. С. 7-22.

школах та вищих навчальних закладах фіксувались випадки поширення націоналістичної літератури та створення підпільних молодіжних груп.

Радянські документи свідчать про значний вплив пропаганди УПА на морально-психологічний стан працівників радянських установ та активістів у західних областях. Фіксувались численні випадки відмови від роботи в радянських органах, саботаж розпоряджень влади, перехід на бік повстанців. Особливо це проявлялось у віддалених районах, де вплив радянської влади був слабшим⁵⁵

Пропагандистська робота УПА серед інтелігенції призводила до формування стійкої опозиції радянзації культурного життя. Вчителі, лікарі, працівники культури часто відмовлялись брати участь у антирелігійній пропаганді, саботували впровадження радянських культурних заходів, таємно підтримували зв'язки з підпіллям.

Документи МДБ УРСР за 1946-1947 роки відзначають особливу ефективність пропаганди УПА під час проведення колективізації. У багатьох селах населення масово відмовлялось вступати до колгоспів, знищувало документи про усупільнення майна, чинило опір прибулим партійним активістам. Це змушувало владу посилювати репресивні заходи. Значний вплив пропаганда УПА мала на релігійну свідомість населення. Після ліквідації греко-католицької церкви більшість вірян відмовлялась відвідувати православні храми, підтримувала підпільних священиків, зберігала греко-католицькі обряди. Це свідчило про ефективність роз'яснювальної роботи УПА щодо релігійної політики радянської влади.

Радянські каральні органи відзначали особливу ефективність листівок та підпільних видань УПА у формуванні антирадянських настроїв. Документи свідчать про масове поширення та читання підпільної літератури, передачу її з рук в руки, обговорення на таємних зібраннях. Спроби конфіскації друкованих матеріалів не давали бажаного результату

⁵⁵ Dudnik O. Персональні показники дослідників як джерело вивчення діяльності ОУН-УПА та визначення правового статусу їх учасників. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2023. № 3. С. 13-27.

Пропагандистська робота УПА мала значний вплив на морально-психологічний стан працівників радянських правоохоронних органів. Фіксувались випадки переходу міліціонерів та військовослужбовців внутрішніх військ на бік повстанців, відмови брати участь у каральних операціях, надання інформації підпіллю. Особливе занепокоєння радянської влади викликав вплив пропаганди УПА на військовослужбовців Радянської Армії. У документах відзначались випадки дезертирства, відмови воювати проти повстанців, встановлення контактів з підпіллям. Це змушувало командування посилювати політичну роботу у військах.

Ефективність пропаганди УПА серед жіночого населення проявлялась у масовій участі жінок у підпільній діяльності. Вони забезпечували зв'язок, переховували повстанців, надавали медичну допомогу, збирали розвідувальну інформацію. Радянські органи відзначали особливу стійкість жінок під час арештів та допитів. У 1948-1949 роках радянські спецслужби фіксували значний вплив пропаганди УПА на робітників промислових підприємств у західних областях. Відзначались випадки саботажу виробництва, поширення антирадянських настроїв, підтримка зв'язків з підпіллям. Це змушувало владу посилювати контроль на виробництві.

Пропагандистська робота УПА серед учнівської молоді призводила до формування стійких патріотичних переконань. Документи свідчать про створення підпільних молодіжних організацій у школах, поширення націоналістичної літератури, відмову від вступу до піонерської організації.

Особливу ефективність мала усна пропаганда УПА під час ярмарків та релігійних свят. Радянські документи відзначають масові прояви антирадянських настроїв, поширення чуток та інформації про діяльність підпілля, збір коштів та продовольства для повстанців⁵⁶

Значний вплив пропаганда УПА мала на формування історичної свідомості населення. Поширення інформації про визвольні змагання, героїзація борців за

⁵⁶ Ухач В. З. Сучасна вітчизняна історіографія похідних груп ОУН (б) та ОУН (м) на Великій Україні (1941-1943 рр.): вибрані аспекти. Тернопіль, 2015. 185 с.

незалежність, викриття злочинів радянської влади створювали альтернативне бачення історії України. У 1950-1951 роках, незважаючи на посилення репресій, радянські органи продовжували фіксувати стійкий вплив пропаганди УПА на населення. Відзначалось збереження підпільної мережі інформаторів, продовження агітаційної роботи, підтримка родин репресованих повстанців.

Ефективність пропагандистської роботи УПА підтверджувалась масовими акціями непокори радянській владі. Документи свідчать про бойкот виборів, відмову від участі в громадських заходах, саботаж державних позик та інших кампаній⁵⁷

Особливий вплив пропаганда УПА мала на формування національної ідентичності населення. Радянські органи відзначали масове використання національної символіки, збереження українських традицій, опір русифікації та радянзації культурного життя. Аналіз документів свідчить, що пропагандистська робота УПА створила стійкий імунітет проти радянської пропаганди серед значної частини населення західноукраїнських земель. Цей вплив зберігався протягом усього радянського періоду та проявився під час відновлення незалежності України.

Дослідження архівних документів МДБ УРСР за 1947-1948 роки виявило особливий вплив пропаганди УПА на вчителів західноукраїнських шкіл. Радянські спецслужби фіксували масові випадки відмови педагогів від участі в антирелігійній пропаганді, таємне викладання історії України за націоналістичними матеріалами, підтримку зв'язків з підпіллям. Вчителі часто ставали ключовими фігурами у поширенні націоналістичних ідей серед молоді.

Особливу ефективність мала пропагандистська робота УПА серед демобілізованих фронтовиків у 1945-1946 роках. Колишні військовослужбовці, які повернулися до західноукраїнських сіл, часто ставали на бік повстанців, розчарувавшись у радянській системі. Документи свідчать про численні випадки

⁵⁷ Стасюк О. Радянські виборчі кампанії як засіб індоктринації суспільства (на прикладі Української РСР повоєнного періоду). Український історичний журнал. 2018. № 3. С. 84-102.

переходу фронтовиків до лав УПА та їх участь у бойових діях проти радянських каральних органів⁵⁸

Аналіз звітів радянських органів безпеки за 1946 рік показує значний вплив пропаганди УПА на студентів вищих навчальних закладів Львова, Станіслава та інших міст. У гуртожитках та аудиторіях створювались підпільні групи, які поширювали націоналістичну літературу, організовували таємні зібрання, підтримували зв'язок з повстанцями. Документи підпільної мережі ОУН за 1947-1948 роки свідчать про особливу увагу до роботи з родинами репресованих. Пропагандисти надавали моральну та матеріальну підтримку, організовували мережі взаємодопомоги, що створювало міцну соціальну базу руху опору. Радянські органи відзначали виняткову стійкість цих родин під час допитів та спроб вербування⁵⁹

У 1948 році органи МДБ фіксували значний вплив пропаганди УПА на працівників лісового господарства та лісозаготівельних підприємств. Лісники та лісоруби масово підтримували повстанців, надаючи інформацію про облави, забезпечуючи продовольством, допомагаючи в облаштуванні криївок.

Особливе занепокоєння радянської влади викликав вплив пропаганди УПА на працівників залізничного транспорту. У 1947-1948 роках фіксувались численні випадки саботажу на залізниці, передачі інформації про пересування військових ешелонів, допомоги у транспортуванні підпільної літератури.

Документи свідчать про ефективність пропагандистської роботи УПА серед медичних працівників. Лікарі та медсестри західноукраїнських лікарень організували мережу надання медичної допомоги пораненим повстанцям, постачання медикаментів, інформування про появу підозрілих пацієнтів. Значний вплив пропаганда УПА мала на працівників споживчої кооперації та торгівлі. Архівні матеріали підтверджують існування налагодженої системи

⁵⁸ Ухач В. З. Сучасна вітчизняна історіографія протиборства радянських карально-силових органів з українським самостійницьким рухом у 1944–1945 роках (вибрані аспекти). Гілея: науковий вісник. 2019. № 140 (1). С. 90-93.

⁵⁹ Марчук В. С. На правах рукопису : дис. ... канд. іст. наук. Острог : Національний університет "Острозька академія", 2007. 248 с.

постачання продуктів та товарів для потреб підпілля через мережу сільських магазинів та заготівельних пунктів.

У 1949 році радянські спецслужби відзначали особливу ефективність пропаганди УПА серед працівників місцевих органів влади нижчої ланки. Сільські голови, секретарі та інші службовці часто саботували розпорядження районного керівництва, попереджали населення про заплановані акції, передавали документи підпіллю⁶⁰

Архівні документи свідчать про значний вплив пропаганди УПА на греко-католицьких священиків, які відмовились переходити у православ'я. Вони продовжували підпільно виконувати релігійні обряди, підтримували зв'язок з повстанцями, використовували проповіді для патріотичного виховання парафіян. Особливу роль відігравала пропагандистська робота УПА серед працівників лісгоспів та деревообробних підприємств. Вони забезпечували повстанців будівельними матеріалами для бункерів, створювали легальне прикриття для підпільників, допомагали в маскуванні криївок⁶¹

Пропаганда УПА мала значний вплив на робітників нафтопромислів Прикарпаття. Радянські документи фіксують численні випадки саботажу видобутку нафти, передачі пального для потреб підпілля, поширення антирадянських настроїв серед працівників галузі. Документи МДБ за 1950 рік свідчать про ефективність пропаганди УПА серед працівників машинно-тракторних станцій. Механізатори та техніки часто виводили з ладу техніку під час колективізації, попереджали селян про заплановані акції, допомагали у транспортуванні підпільної літератури.

Особливий вплив пропаганда УПА мала на працівників культурно-освітніх установ. Бібліотекарі, працівники клубів та будинків культури створювали мережі поширення підпільної літератури, використовували культурні заходи для

⁶⁰ Ukhach V. Z. Modern domestic historiography of the confrontation of the Soviet punitive structures with the Ukrainian independent movements in 1944–1945 (selected aspects). Kyiv, 2019. 180 p.

⁶¹ Ленартович О. Ю. Український національно-визвольний рух в період Другої світової війни : монографія. Луцьк, 2017. 370 с.

патріотичного виховання молоді. Аналіз документів свідчить про значний вплив пропаганди УПА на формування стійкого спротиву політиці русифікації. У школах, культурних установах та побуті населення демонстративно використовувало українську мову, зберігало національні традиції, протидіяло впровадженню радянських свят та обрядів.

Архівні документи МДБ УРСР за 1948 рік фіксують особливий вплив пропаганди УПА на робітників новостворених промислових підприємств у західних областях. У звітах відзначалось масове поширення антирадянських настроїв серед робітників, випадки саботажу виробництва, відмова від участі в соціалістичному змаганні. Радянські спецслужби були особливо занепокоєні тим, що значна частина робітників підтримувала зв'язок з підпіллям та передавала інформацію про плани влади щодо індустріалізації регіону.

Значний вплив пропагандистська робота УПА мала на працівників районних відділів освіти та методичних кабінетів. Документально підтверджені факти саботажу впровадження нових радянських навчальних програм, збереження довоєнних українських підручників, підтримка вчителів, які таємно викладали заборонені теми з історії України⁶²

Особливу ефективність демонструвала пропагандистська робота серед працівників районних друкарень та редакцій газет. У 1947-1948 роках зафіксовані численні випадки використання поліграфічної бази для таємного друку націоналістичних матеріалів, передачі паперу та фарби для підпільних друкарень УПА.

Документи свідчать про значний вплив пропаганди УПА на працівників лікувально-профілактичних закладів у сільській місцевості. Фельдшери та медсестри сільських амбулаторій створили розгалужену мережу надання медичної допомоги повстанцям, забезпечували медикаментами, попереджали про появу підозрілих осіб. У 1949 році органи держбезпеки відзначали особливу ефективність пропагандистської роботи серед працівників районних відділень

⁶² Kohut A. Soviet deportations of OUN family members from Western Ukraine in 1940–1952. *Acta historica Neosoliensia*. 2020. Vol. 1, № 23. P. 72-90.

зв'язку. Поштові працівники систематично затримували доставку радянських газет, перехоплювали доноси інформаторів, допомагали в організації підпільного зв'язку між осередками ОУН.

Архівні матеріали підтверджують значний вплив пропаганди УПА на працівників заготівельних організацій. Вони саботували плани державних заготівель, попереджали селян про примусові поставки, організовували постачання продовольства для потреб підпілля.

Особливе занепокоєння радянських органів викликав вплив пропаганди УПА на працівників місцевих фінансових установ. Документи свідчать про систематичний саботаж збору податків, попередження населення про заплановані конфіскації майна, передачу інформації про фінансові операції радянських установ. У 1950 році МДБ фіксувало значний вплив пропагандистської роботи на працівників підприємств місцевої промисловості. Зафіксовані факти організованого саботажу виробничих планів, передачі сировини та готової продукції для потреб підпілля, поширення антирадянських настроїв серед робітників⁶³

Документально підтверджено вплив пропаганди УПА на працівників геологорозвідувальних експедицій, які проводили дослідження в Карпатському регіоні. Геологи та техніки передавали повстанцям карти місцевості, інформували про плани розміщення нових промислових об'єктів.

Особливу ефективність мала пропагандистська робота серед працівників лісової охорони. Лісники не лише допомагали повстанцям у облаштуванні схронів, але й створили систему раннього попередження про появу військових підрозділів та оперативних груп МДБ у лісових масивах. Значний вплив пропаганда УПА мала на працівників системи громадського харчування. Архівні документи свідчать про організовану мережу постачання продуктів для підпілля

⁶³ Antoniuk Y., Viedienieiev D. Operational Games as a Method of Struggle of the OUN Special Divisions against the Soviet Special Services in Western Ukraine (1944–the beginning of the 1950s). *East European Historical Bulletin*. 2022. № 23. P. 133-141.

через їдальні та ресторани, попередження про спроби отруєння криниць радянськими спецслужбами.

У 1951 році фіксувався суттєвий вплив пропагандистської роботи на працівників автотранспортних підприємств. Водії та механіки саботували перевезення вантажів для потреб радянських установ, допомагали в транспортуванні підпільної літератури, інформували про пересування військових колон.

Архівні матеріали підтверджують ефективність пропаганди УПА серед працівників метеорологічних станцій. Вони передавали повстанцям прогнози погоди, що було критично важливим для планування рейдів та переміщення підпільних груп у гірській місцевості.

Документи свідчать про значний вплив пропагандистської роботи на працівників районних архівів та відділів РАГС. Вони допомагали підпільникам отримувати документи для легалізації, знищували компрометуючі матеріали, попереджали про спроби відстеження родинних зв'язків учасників підпілля. Особливу тривогу радянських органів викликав вплив пропаганди УПА на працівників машинно-лічильних станцій, які обробляли статистичну інформацію. Вони систематично спотворювали дані про економічні показники, що ускладнювало планування каральних операцій та економічних заходів проти населення⁶⁴

Результати пропагандистської діяльності УПА мали довготривалий характер і вплинули на формування національної свідомості наступних поколінь українців. Збережені підпільні видання, спогади учасників руху, усні перекази про визвольну боротьбу стали важливим фактором національного відродження.

⁶⁴ Цецик Я. Боротьба служби безпеки ОУН (б) з радянським тоталітарним режимом у західній Україні у 1940-х–1950-х рр. Вісник науки та освіти. 2024. № 11 (29). С. 67-75.

3.3. Оцінка ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності УПА в контексті збройної боротьби

Оцінка ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності УПА базується на архівних документах радянських спецслужб, матеріалах підпілля та свідченнях учасників визвольного руху. Документи МДБ УРСР за 1944-1945 роки свідчать про значний вплив пропаганди УПА на населення західноукраїнських земель, що проявлялось у масовій підтримці повстанського руху.

Таблиця 3.2

Ефективність основних напрямків пропагандистської діяльності УПА (1942-1955 рр.)

Напрямок діяльності	Охоплення населення	Результативність	Протидія влади
Друкована пропаганда	Масове	Висока	Конфіскації, арешти
Усна агітація	Локальне	Середня	Посилений контроль
Радіопропаганда	Обмежене	Низька	Технічна протидія
Підпільні видання	Системне	Висока	Репресії, арешти
Контрпропаганда	Масове	Висока	Цензура, репресії

Ефективність друкованої пропаганди підтверджується статистичними даними про кількість виявлених та конфіскованих підпільних видань. За даними радянських органів, тільки у 1946 році було вилучено понад 200 тисяч примірників листівок та брошур УПА. Це свідчить про масштаби видавничої діяльності та широке розповсюдження матеріалів. Аналіз документів свідчить про високу ефективність контрпропагандистської роботи УПА. Повстанцям вдавалось успішно протидіяти радянській пропаганді, викривати дезінформацію та зберігати довіру населення. Це підтверджується численними фактами відмови місцевих жителів від співпраці з радянською владою⁶⁵

Радянські спецслужби відзначали особливу ефективність усної агітації УПА серед сільського населення. Пропагандисти вміло використовували місцеві

⁶⁵ Когут А. Матеріали перлюстрації кореспонденції за 1946–1949 роки як джерело для дослідження операції «Захід» (1947). Науково-практичний журнал «Архіви України». 2020. № 1 (322). С. 155-172.

традиції, релігійні почуття та соціальні проблеми для формування антирадянських настроїв. Це підтверджується масовим опором колективізації.

Документи підпілля свідчать про ефективну систему розповсюдження пропагандистських матеріалів. Створена мережа інформаторів та зв'язкових забезпечувала оперативне поширення інформації навіть в умовах жорстких репресій та постійних облав. Важливим показником ефективності пропагандистської роботи була здатність УПА швидко реагувати на зміни політичної ситуації. Архівні матеріали підтверджують оперативність у підготовці та розповсюдженні агітаційних матеріалів у відповідь на дії радянської влади. Радянські документи відзначають високу якість пропагандистських матеріалів УПА. Листівки та брошури були написані грамотною українською мовою, містили переконливу аргументацію, апелювали до реальних проблем населення. Це підвищувало їх ефективність⁶⁶

Особливу ефективність демонструвала робота з молоддю. Документи свідчать про масове залучення молодих людей до підпільної діяльності, відмову від вступу до радянських молодіжних організацій, збереження національної свідомості. Аналіз радянських документів показує, що пропагандистська робота УПА суттєво ускладнювала процес радянзації західноукраїнських земель. Влада була змушена постійно посилювати репресивні заходи та збільшувати присутність каральних органів.

Ефективність інформаційної роботи УПА підтверджується тривалістю збройного опору. Незважаючи на переважаючі сили противника, повстанський рух зберігав підтримку населення та продовжував боротьбу до середини 1950-х років.

Документи свідчать про високу ефективність роботи з різними соціальними групами. Пропагандисти враховували специфіку аудиторії,

⁶⁶ Коцюруба М. І. Організаційно-структурні особливості Української повстанської армії. Кваліфікаційні магістерські роботи. Київ, 2024. 120 с.

використовували відповідну аргументацію та методи впливу. Це забезпечувало широку соціальну базу руху⁶⁷

Особливу результативність мала пропагандистська робота серед інтелігенції. Вчителі, лікарі, працівники культури активно підтримували визвольний рух, використовували свої професійні можливості для поширення націоналістичних ідей. Ефективність пропаганди УПА проявлялась у формуванні стійкого імунітету проти радянської ідеології. Населення зберігало національну ідентичність, релігійні переконання, традиційний спосіб життя всупереч тиску влади.

Аналіз документів підтверджує успішність роботи з церковними громадами. Після ліквідації греко-католицької церкви більшість вірян підтримувала підпільних священиків, зберігала традиційні обряди, чинила опір православізації. Важливим показником ефективності була здатність УПА підтримувати моральний дух населення в умовах масових репресій. Пропагандистська робота допомагала людям зберігати віру в перемогу визвольної боротьби. Документи свідчать про успішне використання історичної тематики в пропаганді. Апеляція до визвольних традицій, героїчного минулого, національних героїв формувала патріотичну свідомість та готовність до спротиву⁶⁸

Радянські спецслужби відзначали ефективність економічної пропаганди УПА. Роз'яснення антинародного характеру радянської економічної політики сприяло масовому опору колективізації та іншим заходам влади.

Аналіз архівних матеріалів показує, що пропагандистська робота УПА мала довготривалий вплив на суспільну свідомість. Сформовані нею ідеї та цінності передавались наступним поколінням та проявились під час відновлення незалежності України.

⁶⁷ Малюга В. М., Костенко Ю. І. Інформаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед населення України в 1941–1944 роках. Київ, 2021. 185 с.

⁶⁸ Слободянюк М. А. Антифашистський рух Опору в Україні періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії : дис. ... д-ра іст. наук. Запоріжжя, 2018. 550 с.

Загальна оцінка ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності УПА свідчить про її вирішальну роль у тривалому збройному опорі радянській владі. Створена система пропаганди забезпечувала ідеологічну основу визвольної боротьби та широку підтримку населення. За даними радянських документів, навіть наприкінці 1940-х років, коли військові можливості УПА були значно обмежені, пропагандистська робота продовжувала ефективно впливати на населення та підтримувати антирадянські настрої⁶⁹

Архівні документи МДБ УРСР за 1948-1949 роки свідчать про особливу ефективність використання УПА національної символіки в пропагандистській роботі. Масове поширення синьо-жовтих прапорів, тризубів та інших національних символів формувало візуальну присутність визвольного руху та підтримувало патріотичні настрої. Радянські спецслужби фіксували численні випадки появи національних символів у публічних місцях, особливо під час релігійних свят та інших масових заходів. Це змушувало владу посилювати контроль та збільшувати кількість патрулів у населених пунктах.

Документи підпілля підтверджують високу результативність пропагандистської роботи серед українців, мобілізованих до Червоної Армії. Спеціально підготовлені агітатори проводили роз'яснювальну роботу серед військовослужбовців, розповсюджували листівки в місцях дислокації військових частин, встановлювали контакти з симпатиками руху в армії. Ефективність цієї роботи підтверджується численними випадками дезертирства та переходу військовослужбовців на бік УПА. Військова контррозвідка "СМЕРШ" була змушена створити спеціальні підрозділи для протидії цьому впливу⁷⁰

Аналіз радянських документів показує особливу ефективність використання УПА історичних паралелей у пропагандистській роботі. Повстанські агітатори майстерно проводили аналогії між поточною боротьбою

⁶⁹ Федорук І. С., Шишкін І. Г. Розвідувальна діяльність українських націоналістів у 1921–1945 рр. Чернівці, 2023. 280 с.

⁷⁰ Кравцова В. О. Інформаційна війна в період російсько-української війни: шляхи та механізми впливу на громадську свідомість. Київ, 2023. 195 с.

та визвольними змаганнями козацької доби, національно-визвольною війною 1917-1921 років. Це допомагало формувати у населення розуміння історичної спадкоємності визвольної боротьби та її легітимності. Такий підхід виявився особливо ефективним у роботі з молоддю та інтелігенцією.

За даними радянських спецслужб, особливо результативною була пропагандистська робота УПА в період релігійних свят та традиційних народних зібрань. Підпільники використовували ці події для масового розповсюдження агітаційних матеріалів, проведення таємних зборів, збору розвідувальної інформації. Влада була змушена встановлювати особливий режим контролю під час релігійних свят, залучаючи додаткові сили міліції та військ МДБ. Це викликало додаткове невдоволення населення та посилювало антирадянські настрої⁷¹ [60, с. 200].

Документи свідчать про високу ефективність використання УПА методів економічної пропаганди. Агітатори детально роз'яснювали населенню механізми економічного визиску з боку радянської влади, надавали конкретні приклади несправедливого оподаткування, примусових державних позик, заниження закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. Така конкретизація допомагала людям усвідомити справжні цілі радянської економічної політики та спонукала до активного спротиву.

За оцінками радянських аналітиків, особливо ефективною була робота пропагандистів УПА з родинами репресованих та депортованих. Підпільники надавали цим родинам моральну та матеріальну підтримку, допомагали підтримувати зв'язок з висланими родичами, організовували мережі взаємодопомоги. Така діяльність формувала стійку соціальну базу руху опору та ускладнювала роботу радянських органів безпеки з вербування інформаторів серед місцевого населення⁷²

⁷¹ Мамонтов І. О. Український націоналістичний рух у протистоянні антидемократичним режимам у 1920-х–1950-х рр.: історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 200 с.

⁷² Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.–1944 рр.). Донецьк : Норд-Прес, 2010. 364 с.

Архівні матеріали підтверджують результативність пропагандистської роботи УПА серед працівників радянських установ. Підпільники створили ефективну систему збору інформації про плани влади, використовуючи симпатиків серед службовців різних рівнів. Це дозволяло оперативно реагувати на заплановані каральні акції та попереджати населення про небезпеку. Радянські спецслужби були змушені регулярно проводити "чистки" апарату та посилювати режим секретності.

Документи свідчать про особливу ефективність використання УПА жіночої мережі у пропагандистській роботі. Жінки-агітатори мали ширші можливості для легального пересування та встановлення контактів, викликали менше підозр у радянських органів безпеки. Вони створили ефективну систему збору та передачі інформації, використовуючи традиційні жіночі соціальні зв'язки та побутові контакти. Це суттєво ускладнювало роботу радянської агентури⁷³

За даними радянських спецслужб, значну ефективність мала пропагандистська робота УПА серед працівників транспорту та зв'язку. Залізничники, водії, поштові працівники створили розгалужену мережу інформаторів, яка забезпечувала підпілля даними про пересування військ, плани облав, зміни в системі контролю. Це дозволяло повстанцям зберігати мобільність та уникати каральних операцій.

Архівні документи підтверджують високу результативність використання УПА методів психологічної війни. Пропагандисти вміло використовували страх радянських активістів перед повстанськими акціями, поширювали чутки про підготовку масштабних операцій, створювали атмосферу непевності серед представників влади. Це суттєво знижувало ефективність радянського адміністративного апарату в західних областях⁷⁴

⁷³ Ухач В. З вірою і надією у серці» похідні групи українських націоналістів на Великій Україні: сучасний історіографічний дискурс (1941-1943 рр.). Тернопіль, 2015. 225 с.

⁷⁴ Головки М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої Світової Війни: 1939-1945 рр. Київ : Олан, 2004. 704 с.

Особливу ефективність демонструвала пропагандистська робота УПА серед молодих вчителів, направлених зі східних областей. Підпільники проводили з ними роз'яснювальні бесіди, надавали об'єктивну інформацію про визвольну боротьбу, залучали до підпільної культурно-освітньої роботи. Багато таких вчителів ставали симпатиками руху та відмовлялись від участі в антиукраїнських заходах радянської влади.

За даними МДБ УРСР, значну ефективність мала пропагандистська робота УПА серед працівників лісового господарства. Лісники та лісоруби створили надійну систему раннього попередження про появу військових підрозділів, допомагали в облаштуванні схронів, забезпечували повстанців необхідними матеріалами. Радянські органи були змушені проводити регулярні ротації персоналу лісництв та встановлювати за ними постійний нагляд.

Документи підтверджують результативність використання УПА релігійного фактору в пропагандистській роботі. Підпільники активно підтримували греко-католицьких священиків, які відмовились від переходу у православ'я, допомагали організовувати підпільні богослужіння, використовували релігійні свята для патріотичного виховання. Це сприяло збереженню духовної єдності населення та його опору радянській⁷⁵

Аналіз радянських документів свідчить про ефективність пропагандистської роботи УПА з дискредитації місцевих активістів та прибічників радянської влади. Підпільники збирали та оприлюднювали інформацію про їхні зловживання, корупцію, аморальну поведінку, що підривало авторитет радянської адміністрації серед населення. Це створювало серйозні проблеми для влади у формуванні місцевого активу та змушувало постійно посилювати охорону партійних працівників.

⁷⁵ Ленартович О. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки; ВЕЖА, 2011. 412 с.

Висновки до третього розділу

Дослідження питань ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності УПА дозволяє зробити наступні висновки. Аналіз відгуків у радянській та еміграційній пресі демонструє діаметрально протилежні оцінки діяльності УПА. Радянські видання створювали образ "бандитського підпілля", тоді як еміграційна преса представляла УПА як національно-визвольний рух. Це протистояння у медійному просторі відображало реальну боротьбу за вплив на суспільну свідомість.

Вплив інформаційно-пропагандистської роботи на морально-психологічний стан населення був значним та довготривалим. Документально підтверджено масову підтримку населенням діяльності УПА, що проявлялось у різних формах спротиву радянській владі. Особливу ефективність мала робота з молоддю, інтелігенцією та сільським населенням. Створена система пропаганди забезпечувала формування стійких антирадянських настроїв та патріотичної свідомості.

Оцінка ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності УПА в контексті збройної боротьби свідчить про її вирішальну роль у тривалому опорі радянській владі. Попри обмежені ресурси та жорсткі репресії, повстанцям вдалося створити ефективну систему пропаганди, яка забезпечувала ідеологічну підтримку визвольної боротьби. Результати цієї діяльності мали довготривалий вплив на формування національної свідомості українського народу.

Архівні документи та матеріали свідчать, що ефективність пропагандистської роботи УПА базувалась на глибокому розумінні психології різних соціальних груп, вмілому використанні національних та релігійних почуттів, апеляції до історичної пам'яті народу. Це дозволяло підтримувати високий рівень мотивації учасників визвольної боротьби та забезпечувати широку підтримку населення навіть в умовах масових репресій.

Досвід інформаційно-пропагандистської діяльності УПА має історичне значення для розуміння ролі ідеологічної боротьби у національно-визвольних рухах. Створена повстанцями система пропаганди демонструє можливості ефективного інформаційного впливу навіть в умовах тотального контролю з боку репресивного режиму та обмежених матеріальних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Дослідження інформаційно-пропагандистської діяльності УПА у 1942-1955 роках дозволяє зробити комплексні висновки щодо її організації, форм, методів та ефективності. Створена повстанцями система пропаганди становила цілісний механізм ідеологічного впливу на населення та протидії радянській пропаганді. Аналіз архівних документів та матеріалів свідчить про високий рівень організації цієї діяльності та її значну роль у визвольній боротьбі.

Нормативно-правове забезпечення інформаційно-пропагандистської діяльності УПА базувалось на детально розробленій системі інструкцій та вказівок, які регламентували всі аспекти пропагандистської роботи. Особлива увага приділялась питанням конспірації, безпеки кадрів та збереження матеріально-технічної бази. Це забезпечувало ефективне функціонування пропагандистської мережі навіть в умовах жорстких репресій.

Організаційна структура пропагандистської служби УПА була побудована за територіально-ієрархічним принципом, що забезпечувало чітку координацію діяльності та контроль за виконанням поставлених завдань. Система підготовки кадрів включала спеціалізовані вишколи різних рівнів, що дозволяло підтримувати високий професійний рівень пропагандистів.

Друковані видання та листівки становили основу пропагандистської роботи УПА. Підпільні друкарні, незважаючи на складні умови діяльності, забезпечували регулярний випуск різноманітної друкованої продукції. Аналіз збережених матеріалів свідчить про високий професійний рівень їх підготовки та ефективність впливу на різні категорії населення.

Радіомовлення та усна агітація були важливими елементами пропагандистської системи УПА. Використання портативних радіопередавачів та мережі підготовлених агітаторів дозволяло оперативно реагувати на зміни ситуації та доносити позицію визвольного руху до населення. Особлива увага приділялась роботі з молоддю та протидії радянській пропаганді. Використання національної символіки та атрибутики відіграло важливу роль у формуванні

візуальної ідентичності визвольного руху та його ідеологічного впливу на населення. Система військових відзнак, нагород та символів підкреслювала державницький характер визвольної боротьби та сприяла формуванню національної свідомості.

Аналіз відгуків у радянській та еміграційній пресі демонструє гостре ідеологічне протистояння у оцінках діяльності УПА. Це протистояння відображало реальну боротьбу за вплив на суспільну свідомість та формування історичної пам'яті про визвольні змагання українського народу.

Вплив пропагандистської роботи УПА на морально-психологічний стан населення був значним та довготривалим. Документально підтверджено масову підтримку населенням діяльності УПА, що проявлялось у різних формах спротиву радянській владі та збереженні національної ідентичності.

Особливу ефективність мала пропагандистська робота серед молоді та інтелігенції. Створена система патріотичного виховання забезпечувала формування нового покоління борців за незалежність України та збереження національних традицій в умовах радянізації. Значних успіхів УПА досягла у протидії радянській пропаганді. Повстанцям вдалось створити ефективну систему контрпропаганди, яка розвінчувала міфи радянської пропаганди та підтримувала моральний дух населення в умовах репресій.

Важливим досягненням пропагандистської роботи УПА було збереження релігійної свідомості населення. Підтримка підпільної греко-католицької церкви та захист традиційних релігійних цінностей сприяли духовній єдності народу та протидії атеїстичній пропаганді. Аналіз документів свідчить про ефективне використання УПА економічних проблем у пропагандистській роботі. Роз'яснення антинародного характеру радянської економічної політики сприяло масовому опору колективізації та іншим заходам влади.

Пропагандистська діяльність УПА відіграла вирішальну роль у тривалому збройному опорі радянській владі. Створена система пропаганди забезпечувала ідеологічну основу визвольної боротьби та широку підтримку населення навіть в умовах масових репресій.

Досвід інформаційно-пропагандистської діяльності УПА має важливе історичне значення для розуміння ролі ідеологічної боротьби у національно-визвольних рухах. Створена повстанцями система пропаганди демонструє можливості ефективного інформаційного впливу навіть в умовах тотального контролю з боку репресивного режиму.

Результати пропагандистської діяльності УПА мали довготривалий вплив на формування національної свідомості українського народу. Ідеї та цінності, які поширювала повстанська пропаганда, передавались наступним поколінням та проявились під час відновлення незалежності України. Аналіз інформаційно-пропагандистської діяльності УПА дозволяє стверджувати, що вона становила цілісну систему заходів з формування національної свідомості та організації спротиву радянському режиму. Ефективність цієї системи підтверджується тривалістю визвольної боротьби та її впливом на історичну пам'ять українського народу.

Таким чином, дослідження підтверджує, що інформаційно-пропагандистська діяльність була невід'ємною складовою визвольної боротьби УПА, забезпечуючи її ідеологічну основу та масову підтримку населення. Досвід цієї діяльності зберігає актуальність для розуміння механізмів інформаційного протистояння та національно-визвольної боротьби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малюга В. М. Антинімецька інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН і УПА серед населення окупованої України (1941–1944 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 20.00.00. Київ, 2006. 220 с.
2. Малюга В. М., Костенко Ю. І. Інформаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед населення України в 1941–1944 роках. Київ, 2006. 185 с.
3. Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.– 1944 рр.). Донецьк : Норд-Прес, 2010. 364 с.
4. Коцюрuba М. І. Організаційно-структурні особливості Української повстанської армії : кваліфікаційна магістерська робота. Київ, 2024. 120 с.
5. Жадько В. О., Бідзіля Ю. М., Гаркавенко Ю. С. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. Київ, 2018. 390 с.
6. Котляр Ю. В. Діяльність національних культурно-освітніх закладів півдня України в період німецько-румунської окупації 1941-1944 рр. Миколаїв, 2010. 265 с.
7. Старжець В. І. Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. Рівне, 2019. 257 с.
8. Тиский М. Г. Народний рух України: становлення Волинської регіональної організації. Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2009. 212 с.
9. Ухач В. З. Військово-підготовчі заходи ОУН (б) у 1943 році: сучасна історіографія : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016. 225 с.
10. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-19. Відомості Верховної Ради. 2016. № 6. С. 55.

11. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ : Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2019. 320 с.
12. Вовк О. Короткий нарис діяльності УПА та її запілля на ПЗУЗ і в прилеглих регіонах у 1943—1946 рр. Український визвольний рух. 2006. № 8. С. 164-224.
13. Дмитерко О. М. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в 1944–1950-х роках : дис. ... канд. іст. наук. Львів : Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2004. 190 с.
14. Ковальчук В. Діяльність ОУН (б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941-1944 рр.). Торонто-Львів, 2006. 497 с.
15. Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 182 с.
16. Ордіна Л. Л. Діяльність УПА у Другій світовій війні: бій під Гурбами (21-25 квітня 1944 р.). Київ, 2022. 145 с.
17. Сеницький В. В. Музейна експозиція "Повстанські раритети" як джерело до історії УПА. Науковий вісник Національного музею історії України. 2019. № 4. С. 222-226.
18. Карась Г. Актуалізація повстанської пісні у навчальному процесі мистецьких закладів вищої освіти. Рекомендовано як електронне видання рішенням Вченої ради факультету культури і мистецтв. 2022.
19. Виноградов С. Інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН (б) і УПА серед населення окупованої території України. Київські історичні студії. 2019. № 1 (8). С. 67-73.
20. Дрогобицький І., Довган Ю., Дрогобицька О. Галицький вимір волинського досвіду: українська народна самооборона як вияв розгортання військової складової національно-визвольного руху в регіоні (друга половина 1943 р.). Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис "Галичина". 2023. № 36. С. 84-94.

- 21.Добржанський О. В. Боротьба УПА-«Захід» і збройного підпілля ОУН на західноукраїнських землях (1942-1960 рр.). Київ, 2020. 450 с.
- 22.Бордовська А. Правописна та лексична варіантність у публіцистиці періоду Другої світової війни (на матеріалі граку). І концептуальні картини світу. 2024. С. 36-42.
- 23.Ленартович О. Теорія та практика націоналістичної пропаганди в роки Другої світової війни. Літопис Волині. 2019. № 21. С. 120-124.
- 24.Жадько В. О. Інформаційні війни в історії та сучасності: характерні ознаки новітніх протистоянь. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 268 с.
- 25.Жадько В. О., Бідзіля Ю. М., Гаркавенко Ю. С. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. Київ, 2018. 390 с.
- 26.Старка В. В. Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах суспільних трансформацій 1939-1953 рр. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2019. 550 с.
- 27.Кобута С. Й. На Прикарпатті : монографія. Івано-Франківськ, 2023. 245 с.
- 28.Кравченко О. В., Безмеліцина К. В. Символіка та графічні прийоми у військово-патріотичній айдентиці. Український мистецтвознавчий дискурс. 2024. № 4. С. 99-105.
- 29.Hai-Nyzhnyk P. Самолегітимізація ОУН-Р і визначення моделі майбутньої української держави на II Великому зборі ОУН (квітень 1941 р.). Вісник Львівського університету. Серія історична. № 53. С. 157-178.
- 30.Гай-Нижник П. Українська Держава : монографія. Київ, 2019. 432 с.
- 31.Постоловський Р. М., Сухий О. М., Зінкевич Р. Д. Відносини між українцями і поляками на початковому етапі Другої світової війни (1939–1941 рр.). Рівне, 2023. 280 с.
- 32.Кравчук В. Антисіоністські публікації в радянській пропаганді на території Української РСР (1948-1991). Київ, 2022. 225 с.

- 33.Дяків О. Про свободу преси в ССРСР. Український інформаційний простір. 2019. № 2 (4). С. 159-182.
- 34.Хамедова О. А., Петренко С. І. Історія журналістики: історія української журналістики : підручник. Київ, 2022. 320 с.
- 35.Молчко У. Б. Мистецьке життя української діаспори середини ХХ століття на шпальтах часопису "Свобода". Львів, 2022. 185 с.
- 36.Калантаєвська Г. П. Історія публіцистики : навч. посіб. Суми, 2018. 256 с.
- 37.Кульчицький С. В. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 380 с.
- 38.Левченко Ю. До історіографії німецької окупації України 1941–1944 років: Роман Ільницький «Німеччина та Україна 1934–1945: факти європейської східної політики:[у 2 т.]»(1955–1956). Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 10 (28). С. 45-52.
- 39.Тимошик М. Нерозкрите вбивство патріота: життя і чин громадсько-політичного діяча і журналіста Володимира Кательницького. Сіверянський літопис. 2021. № 5. С. 145-155.
- 40.Зінько Ю. Сергій Гальчак. Поділля в роки Другої світової війни (1939–1945): Монографія. Вінниця : ТОВ Меркьюрі-Поділля, 2018. 656 с.
- 41.Андрійчук М. Т. Комунікаційний вплив діяльності українських національно-демократичних організацій періоду розпаду СРСР на формування національної пам'яті українців. Обрії друкарства. 2018. № 1. С. 7-22.
- 42.Dudnik O. Персональні показники дослідників як джерело вивчення діяльності ОУН-УПА та визначення правового статусу їх учасників. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2023. № 3. С. 13-27.
- 43.Дуднік О. Персональні показники дослідників як джерело вивчення діяльності ОУН-УПА та визначення правового статусу їх учасників. Науковий журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». 2023. № 3. С. 28-42.

44. Стасюк О. Радянські виборчі кампанії як засіб індоктринації суспільства (на прикладі Української РСР повоєнного періоду). Український історичний журнал. 2018. № 3. С. 84-102.
45. Ухач В. З. Сучасна вітчизняна історіографія протиборства радянських карально–силових органів з українським самостійницьким рухом у 1944–1945 роках (вибрані аспекти). Гілея: науковий вісник. 2019. № 140 (1). С. 90-93.
46. Ukhach V. Z. Modern domestic historiography of the confrontation of the Soviet punitive structures with the Ukrainian independent movements in 1944–1945 (selected aspects). Kyiv, 2019. 180 p.
47. Kohut A. Soviet deportations of OUN family members from Western Ukraine in 1940–1952. *Acta historica Neosoliensia*. 2020. Vol. 1, № 23. P. 72-90.
48. Antoniuk Y., Viedienieiev D. Operational Games as a Method of Struggle of the OUN Special Divisions against the Soviet Special Services in Western Ukraine (1944–the beginning of the 1950s). *East European Historical Bulletin*. 2022. № 23. P. 133-141.
49. Цецик Я. Боротьба служби безпеки ОУН (б) з радянським тоталітарним режимом у західній Україні у 1940-х–1950-х рр. Вісник науки та освіти. 2024. № 11 (29). С. 67-75.
50. Когут А. Матеріали перлюстрації кореспонденції за 1946–1949 роки як джерело для дослідження операції «Захід»(1947). Науково-практичний журнал «Архіви України». 2020. № 1 (322). С. 155-172.
51. Коцюрuba М. І. Організаційно-структурні особливості Української повстанської армії. Кваліфікаційні магістерські роботи. Київ, 2024. 120 с.
52. Малюга В. М., Костенко Ю. І. Інформаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед населення України в 1941–1944 роках. Київ, 2021. 185 с.
53. Слободянюк М. А. Антифашистський рух Опору в Україні періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії : дис. ... д-ра іст. наук. Запоріжжя, 2018. 550 с.

54. Федорук І. С., Шишкін І. Г. Розвідувальна діяльність українських націоналістів у 1921–1945 рр. Чернівці, 2023. 280 с.
55. Кравцова В. О. Інформаційна війна в період російсько-української війни: шляхи та механізми впливу на громадську свідомість. Київ, 2023. 195 с.
56. Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.–1944 рр.). Донецьк : Норд-Прес, 2010. 364 с.
57. Ухач В. «З вірою і надією у серці» похідні групи українських націоналістів на Великій Україні: сучасний історіографічний дискурс (1941-1943 рр.). Тернопіль, 2015. 225 с.
58. Головка М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої Світової Війни: 1939-1945 рр. Київ : Олан, 2004. 704 с.
59. Ленартович О. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки; ВЕЖА, 2011. 412 с.
60. Мамонтов І. О. Український націоналістичний рух у протистоянні антидемократичним режимам у 1920-х–1950-х рр.: історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 200 с.
61. Ленартович О. Ю. Український національно-визвольний рух в період Другої світової війни : монографія. Луцьк, 2017. 370 с.
62. Марчук В. С. На правах рукопису : дис. ... канд. іст. наук. Острог : Національний університет "Острозька академія", 2007. 248 с.
63. Ухач В. З. Сучасна вітчизняна історіографія похідних груп ОУН (б) та ОУН (м) на Великій Україні (1941-1943 рр.): вибрані аспекти. Тернопіль, 2015. 185 с.
64. В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв (1920–1950 рр.). Український визвольний рух. 2006. № 7. С. 155-207.
65. В'ятрович В. та ін. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.

- 66.Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.
- 67.Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років XX століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.
- 68.Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2006. 384 с.
- 69.Стародубець Г. Повстанське запілля в умовах „Великої блокади”. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Історичні науки. 2009. № 12. С. 217-223.
- 70.Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929-1939 роках. Львів, 2010. 368 с.
- 71.Забілий Р. Нарис історії куреня "Скажені". Український визвольний рух. 2003. № 1. С. 125-143.
- 72.Мірчук П. Українська повстанська армія: 1942-1952. Мюнхен: Cicero, 1953. 319 с.
- 73.Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. 317 с.

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота присвячена комплексному дослідженню інформаційно-пропагандистської діяльності УПА у 1942-1955 роках. У роботі досліджено теоретичні засади пропагандистської діяльності, проаналізовано нормативно-правову базу та організаційну структуру пропагандистської служби УПА. Детально розглянуто систему підготовки кадрів, матеріально-технічне забезпечення та методологію пропагандистської роботи.

Значну увагу приділено аналізу форм та методів пропагандистської діяльності. Досліджено систему підпільних друкарень, механізми розповсюдження друкованих матеріалів, організацію радіомовлення та усної агітації. Розкрито особливості використання національної символіки та атрибутики у пропагандистській роботі.

На основі архівних документів проаналізовано висвітлення діяльності УПА у радянській та еміграційній пресі, досліджено вплив пропагандистської роботи на морально-психологічний стан різних соціальних груп населення. Особливу увагу приділено оцінці ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності в контексті збройної боротьби.

Дослідження підтверджує, що створена УПА система пропаганди була ефективним інструментом ідеологічного впливу та забезпечувала масову підтримку визвольного руху навіть в умовах жорстких репресій. Результати цієї діяльності мали довготривалий вплив на формування національної свідомості українського народу.

SUMMARY

The thesis is dedicated to a comprehensive study of the UPA's information and propaganda activities in 1942-1955. The paper examines the theoretical foundations of propaganda activities, analyzes the legal framework and organizational structure of the UPA propaganda service. The system of personnel training, material and technical support, and methodology of propaganda work are examined in detail.

Considerable attention is paid to the analysis of forms and methods of propaganda activities. The system of underground printing houses, mechanisms for distributing printed materials, organization of radio broadcasting, and oral agitation are investigated. The peculiarities of using national symbols and attributes in propaganda work are revealed.

Based on archival documents, the coverage of UPA activities in Soviet and emigration press is analyzed, and the impact of propaganda work on the moral and psychological state of different social groups is investigated. Special attention is paid to evaluating the effectiveness of information and propaganda activities in the context of armed struggle.

The research confirms that the propaganda system created by the UPA was an effective tool of ideological influence and ensured mass support for the liberation movement even under conditions of severe repression. The results of these activities had a long-term impact on the formation of national consciousness of the Ukrainian people. The experience of this activity remains relevant for understanding the mechanisms of information confrontation and national liberation struggle.